

सार्वजनिक उपक्रम समिती

(२०१०-२०११)

(बारावी महाराष्ट्र विधानसभा)

महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००६-२००७ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ ” यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण चार मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१८, ४.१९ व सन २००८-२००९ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण चार मधील परिच्छेद क्र. ४.१६ तसेच सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील “ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित ” (सिडको) यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण चार मधील परिच्छेद क्रमांक ४.२, ४.३ व ४.४ यांवरील समितीचा

सहावा अहवाल

(दिनांक २१ ऑगस्ट २०११ रोजी विधानसभेस / विधानपरिषदेस सादर केला.)

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय
विधान भवन, मुंबई / नागपूर

सार्वजनिक उपक्रम समिती

(२०१०-२०११)

(बारावी महाराष्ट्र विधानसभा)

महाराष्ट्र शासनाच्या सन २००६-२००७ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील "महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ" यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण चार मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१८, ४.१९ व सन २००८-२००९ च्या हिशेबावरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण चार मधील परिच्छेद क्र. ४.१६ तसेच सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील "महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित" (सिडको) यांच्या कामकाजासंबंधातील प्रकरण चार मधील परिच्छेद क्रमांक ४.२, ४.३ व ४.४ यांवरील समितीचा

सहावा अहवाल

(तीन)

सार्वजनिक उपक्रम समिती

(२०१०-२०११)

समिती प्रमुख

(१) श्री. सदाशिवराव पाटील, वि.स.स.

सदस्य

- (२) श्री. मधुकर ऊर्फ अण्णा चव्हाण, वि.स.स.
- (३) कु. प्रणिती शिंदे, वि.स.स.
- (४) श्री. रमेश आनंदराव बागवे, वि.स.स.
- (५) डॉ. कल्याण काळे, वि.स.स.
- (६) श्री. सुभाष घोटे, वि.स.स.
- (७) श्री. विवेकानंद पाटील, वि.स.स.
- (८) श्री. विक्रमसिंह. पाटणकर, वि.स.स.
- (९) श्री. संजय वाघचौरे, वि.स.स.
- (१०) श्री. हनुमंत डोळस, वि.स.स.
- (११) श्री. बदामराव पंडित, वि.स.स.
- (१२) श्री. सुरेश देशमुख, वि.स.स.
- (१३) श्री. जयकुमार रावल, वि.स.स.
- (१४) श्री. अतुल देशकर, वि.स.स.
- (१५) श्री. विजयकुमार देशमुख, वि.स.स.
- (१६) श्री. प्रमोद जठार, वि.स.स.
- (१७) श्री. राजन विचारे, वि.स.स.
- (१८) श्री. प्रताप सरनाईक, वि.स.स.
- (१९) श्री. महादेव बाबर, वि.स.स.
- (२०) श्री. प्रविण दरेकर, वि.स.स.
- (२१) श्री. जयप्रकाश छाजेड, वि.प.स.
- (२२) श्री. चरणसिंग सप्रा, वि.प.स.
- (२३) श्री. हेमंत टकले, वि.प.स.
- (२४) श्री. संजय केळकर, वि.प.स.
- (२५) श्रीमती शोभाताई फडणवीस, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

डॉ. अ. ना. कळसे, प्रधान सचिव,
श्री. सुभाषचंद्र मयेकर, उप सचिव,
श्री. सुधीर वळवी, अवर सचिव (समिती),
श्री. अमरनाथ जोशी, कक्ष अधिकारी.

(तीन)

विभिन्न मंत्रालय विभागों

(१९०१-०९०१)

क्र.सं.	विभाग	क्रमांक
१	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१)
२	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२)
३	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(३)
४	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(४)
५	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(५)
६	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(६)
७	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(७)
८	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(८)
९	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(९)
१०	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१०)
११	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(११)
१२	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१२)
१३	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१३)
१४	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१४)
१५	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१५)
१६	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१६)
१७	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१७)
१८	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१८)
१९	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(१९)
२०	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२०)
२१	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२१)
२२	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२२)
२३	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२३)
२४	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२४)
२५	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२५)
२६	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२६)
२७	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२७)
२८	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२८)
२९	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(२९)
३०	मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव	(३०)

मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव
 मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव
 मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव
 मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव
 मंत्रालय, अतिरिक्त सचिव

(पाच)

अनुक्रमणिका

अनुक्रमांक	तपशील	पृष्ठ क्रमांक
(१)	(२)	(३)
प्रस्तावना (सात)		
एक	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ (ले.प.अ.२००६-२००७)	
	(१) पर्यटनाचा विकास न केल्यामुळे महसुलाचे नुकसान (परिच्छेद क्रमांक ४.१८)	१
	(२) भाडेपट्टाधारकाला अदेय फायदा (परिच्छेद क्रमांक ४.१९)	४
दोन	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ (ले.प.अ.२००८-२००९)	
	(१) वायफळ खर्च (परिच्छेद क्रमांक ४.१६)	८
तीन	“महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित” (सिडको) (ले.प.अ.२००६-२००७)	
	(१) निविदांना अंतिमरूप देण्यातील विलंबामुळे जादा खर्च (परिच्छेद क्रमांक ४.२)	१३
	(२) कामप्रदान करण्यामधील विलंब (परिच्छेद क्रमांक ४.३)	२०
	(३) खाजगी संस्थेला अदेय फायदा (परिच्छेद क्रमांक ४.४)	२६
चार	बैठकीचे परिशिष्टे	३१

(आठ)

संचालक श्री. तानाजी सत्रे व इतर अधिकारी यांनी साक्षीच्या वेळी समितीला दिलेल्या संपूर्ण सहकार्याबद्दल समिती त्यांचे आभार मानते.

समितीने सोमवार, दिनांक ८ ऑगस्ट २०११ रोजी झालेल्या बैठकीत प्रारूप अहवालावर विचार करून तो काही सुधारणांसह संमत केला.

सदाशिवराव पाटील,
समिती प्रमुख,
सार्वजनिक उपक्रम समिती.
दिनांक ८ ऑगस्ट २०११.

अहवाल

“महाराष्ट्र राज्य पर्यटन विकास महामंडळ”

एक : पर्यटनाचा विकास न केल्यामुळे महसुलाचे नुकसान

१.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१८ मध्ये “पर्यटनाचा विकास न केल्यामुळे महसुलाचे नुकसान” या संबंधात महालेखाकारांनी असे अभिप्राय व्यक्त केले आहेत की, जमीन भाडेतत्त्वाने देण्याच्या करारामधील दायित्वाची कंपनीने पूर्तता न केल्यामुळे रुपये ५.०५ कोटी महसुलाचे नुकसान झाले होते व पर्यटन विकासाचे उद्दिष्ट देखील साध्य झाले नव्हते. कोकण किनारपट्टी येथे खूप मोठ्या प्रमाणावर पर्यटन विकासाला वाव होता तेथे आलिशान सागर किनारा हॉटेल संस्थापित करण्यासाठी, मिठबाव, सिंधुदुर्ग जिल्ह्यामधील ६६.५ हेक्टर जमीन ईस्ट इंडिया हॉटेल मर्यादित, नवी दिल्ली यांना ३० वर्षांच्या कालावधीसाठी भाडेपट्ट्याने (ऑक्टोबर १९९५) दिली होती. भाडेपट्ट्याधारकाने जमीन अधिमूल्य रुपये १.६५ कोटीचे प्रदान केले (ऑक्टोबर १९९५) होते व जमिनीची मालकी त्यांना हस्तांतरित (१० नोव्हेंबर १९९५) करण्यात आली होती. जमिनीच्या कांही भागावर अतिक्रमण असल्यामुळे कंपनीने जमिनीची स्वच्छ मालकी देण्याची व जमिनीचे संयुक्त सर्वेक्षण/मोजमापणी करण्याची जबाबदारी स्वीकारली होती.

करारानुसार, भाडेपट्ट्याधारकाचे त्याच्या उलाढालीच्या चौथ्या वर्षापासून एक टक्का, सातव्या वर्षापासून दोन टक्के, दहाव्या वर्षापासून तीन टक्के किंवा चौथ्या वर्षापासून कमीत कमी रक्कम रुपये १२ लाख, सातव्या वर्षापासून रुपये ४७ लाख व दहाव्या वर्षापासून रुपये ९५ लाख व एकविसाव्या वर्षापासून रुपये एक कोटी जी रक्कम जास्त असेल तेवढी नुकसानभरपाई देण्याचे दायित्व होते. जर त्यात कसूर करण्यात आली तर कंपनी भाडेपट्टा करार रद्द करून मालमत्तेची मालकी परत घेण्यास पात्र होती.

असे निदर्शनास आले की ईस्ट इंडिया हॉटेल मर्यादित हा भाडेपट्ट्याधारक त्या जमिनीचा विकास करण्यात अपयशी ठरला होता व त्याने प्रकल्प पूर्ण केला नव्हता. कंपनीने संयुक्त सर्वेक्षण करून अतिक्रमण हटविले नव्हते या आधारावर कमीत कमी हमी रक्कम भरण्यात भाडेपट्ट्याधारकाने सुरुवातीपासूनच (नोव्हेंबर १९९८) कसूर केला होता. कंपनीने भाडेपट्टा करार रद्द करण्याची नोटीस (मार्च २००४ व ऑक्टोबर २००६) भाडेपट्ट्याधारकाला जारी केली होती तरी भाडेपट्टा करार प्रत्यक्षात रद्द केला नव्हता व जमिनीची मालकी परत मिळविली नव्हती (मार्च २००७) अशा रीतीने भाडेपट्ट्याधारकाने भाडेपट्टाकरारानुसार आपल्या दायित्वाची पूर्तता न केल्यामुळे कंपनी नोव्हेंबर २००६ पर्यंत भाडेपट्ट्याधारकाकडून थकीत असलेली कमीत कमी हमी रक्कम रुपये ३.६७ कोटी (रुपये १.३८ कोटीचे व्याज वगळून) वसूल करू शकली नव्हती व महत्त्वाची जमीन भाडेपट्ट्याधारकाकडे जवळ जवळ ११ वर्षांपर्यंत अडकून राहिली होती व त्यामुळे पर्यटनाच्या विकासासाठी ती योग्य राहिली नव्हती.

व्यवस्थापनाने म्हटले होते (सप्टेंबर २००७) की अतिक्रमण हटविण्याची प्रक्रिया सुरू होती व भाडेपट्टाधारकांकडून जागा रिकामी करून घेण्यासाठी दावा दाखल करण्यात आला होता. भाडेपट्टाधारकाला विकास प्रकल्प राबविण्यात स्वारस्य नव्हते हे माहीत असून देखील जमिनीचा ताबा घेण्यामधील कंपनीने केलेल्या विलंबामुळे महसुलाचे नुकसान झाले होते व कोकण किनारपट्टीमध्ये पर्यटकाचा विकास करण्याचे ठरविलेले उद्दिष्ट देखील साध्य झाले नव्हते ते तथ्य तसेच राहते.

ही बाब शासनाला कळविण्यात (जून २००७) आली होती; त्याचे उत्तर प्रलंबित आहे (नोव्हेंबर २००७)

१.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टिकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले की, मिठबांव, जिल्हा सिंधुदुर्ग येथील ६६.५ हेक्टर जमीन ईस्ट इंडिया हॉटेल मर्यादित यांना ३० वर्षांच्या भाडेपट्ट्याने देण्यात आली होती. सदर जमिनीचा विकास अतिक्रमणे हटवून करावयाचा होता. परंतु भाडेपट्टाधारक कंपनीमार्फत ती कार्यवाही पूर्ण न झाल्याने, महामंडळाने निवासी उप जिल्हाधिकारी व सक्षम अधिकारी यांच्याकडे सदरबाबत दावा दाखल करून, मिठबांव येथील जमिनीचा ताबा दि. २० डिसेंबर २००७ रोजी घेण्यात आला असून, थकीत रकमेसाठी शासकीय यंत्रणेमार्फत वसुलीची कार्यवाही करण्यासाठी पाठपुरावा सुरू आहे.

१.३ महामंडळाने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायाशी शासनाने असे अभिप्राय व्यक्त केले की, म.प.वि.म.च्या मालकीची मिठबाव, जिल्हा सिंधुदुर्ग येथील ६६.६५ हेक्टर क्षेत्राची मिळकत ईस्ट इंडिया हॉटेल कंपनी मर्यादित यांना १९९५ साली ३० वर्षांच्या भाडेपट्ट्याने दिली होती. करारान्वये पट्टेदारांनी रुपये १.६५ कोटी दिले होते. भाडेपट्ट्यातील अटीनुसार पट्टेदारांनी ३ वर्षांच्या आत विकास कार्याला प्रारंभ करायला हवा होता आणि त्यानुसार किमान हमी आणि भाडेपट्टा द्यायला हवा होता.

भूमीवर अतिक्रमण झालेले असल्यामुळे काम खूप कालावधीकरिता लांबले. या प्रश्नाची सोडवणूक करण्याचे म.प.वि.म ने पुष्कळ प्रयत्न केलेले आहेत. परंतु प्रकरण म.प.वि.म. च्या नियंत्रणापलिकडे असल्यामुळे शेवटी मपविमने भाडेपट्टा करार रद्द करण्यासाठी पट्टेदारावर २००० साली कायदेशीर नोटीस जारी केली आणि २००७ साली कथित मिळकतीचा ताबा घेतला जरी मिळकतीचा विकास विनिर्दिष्ट कालावधीमध्ये होऊ शकला नाही आणि पट्टेदार प्रवर्तन करू शकले नाही. या प्रकरणात म.प.वि.म.चे महसुलाचे कुठलेही नुकसान झालेले नाही याची नोंद घेणे आवश्यक आहे. मपविम आता या मिळकतीचा विकास जनता आणि खाजगी भागीदारीत टप्प्या-टप्प्याने करायचे ठरवले आहे. मपविमसाठी हे फायदेपूर्ण साहस असेल कारण विमानतळ आणि सागरी किनारा महामार्ग अशा पयाभूत सोयी नजीकच्या भविष्यात पूर्ण केल्या जातील.

जरी पर्यटनाच्या विकासाचे उद्दिष्ट या कालावधीत गाठले जाणार नाही या सत्याचा स्वीकार करावा लागला. तरीही उपरोक्त सत्यांचा विचार करता आणि भाडेपट्टेदारांकडून रुपये १.६५ कोटी जप्त

करण्याच्या म.प.वि.म.च्या कृतीचा विचार करता ही गोष्ट स्फटिकासारखी स्वच्छ आहे की, महसूल तोट्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही. म्हणूनच परिच्छेद क्र. ४.१४ कृपया वगळण्यात यावा.

१.४ समितीला मिळालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने पर्यटन विभागाचे प्रधान सचिव तसेच महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची समितीने गुरुवार, दिनांक २७ जानेवारी २०११ रोजी साक्ष घेतली. मिठबांव, जि. सिंधुदुर्ग येथील जमिनीवर पर्यटनाच्या दृष्टीने विकसित करावयाच्या जमिनीबाबत भाडेतत्वाने देण्याच्या करारामधील दायीत्वाची कंपनीने पुर्तता न केल्यामुळे झालेल्या नुकसानीबाबत वस्तुस्थिती विषयक देण्यासाठी विभागीय सचिवांना सांगितले असता त्यांनी सांगितले की, मिठबांव येथील ६६ हेक्टर जमीन पी.पी.पी. धोरणान्वये विकसित करण्यासाठी ईस्ट इंडिया हॉटेल कंपनीला ३० वर्षांच्या भाडेपट्ट्याने देण्यात आलेली होती. सदर जमीन विकसित करताना त्यामध्ये एक अट घालण्यात आली होती. त्यानुसार करारातील शर्तीनुसार चार वर्षांचा एक टप्पा होता. त्यानुसार भाडेपट्टा धारकाचे त्याच्या उलाढालीच्या चौथ्या वर्षापासून एक टक्का, सातव्या वर्षापासून दोन टक्के किंवा चौथ्या वर्षापासून कमीत कमी हमी रक्कम बारा लाख, सातव्या वर्षापासून सत्तेचाळीस लाख व दहाव्या वर्षापासून एक कोटी अशी जी रक्कम जास्त असेल तेवढी नुकसानभरपाई देण्याचे दायित्व होते व सदर जमीन पूर्णपणे अतिक्रमण हटवून देण्यात आलेली होती. परंतु सद्यस्थितीपर्यंतही त्या ठिकाणी पर्यटनाच्या दृष्टीने कोणतीही विकास कामे होऊ शकली नाहीत. मात्र जमिनीवरील काही भागात अतिक्रमण झालेले आहे व तेथील काही लोक ९-१० वर्षांपासून विरोध करीत असून, यासंदर्भात १९९४ पासून पर्यटन विकास महामंडळ जिल्हाधिकारी, तहसीलदार यांच्याकडे पत्रव्यवहार करून पाठपुरावा करीत आहे. आज सर्व जमीन ताब्यात आलेली आहे. परंतु त्या ठिकाणी कोणताही विकास करण्यात आलेला नाही. करारातील पहिल्या टप्प्यांतर विकास झालेला नाही हे लक्षात आल्यानंतर सन १९९४-९५ मध्ये जो करार करण्यात आलेला आहे त्या करारानुसार हा व्यवहार रद्द करावयास पाहिजे होता असेही त्यांनी स्पष्ट केले.

१.५ अभिप्राय व शिफारशी :

मिठबांव, जि. सिंधुदुर्ग येथील जमीन ६६.५ हेक्टर नवी दिल्ली येथील ईस्ट इंडिया हॉटेल कंपनी यांना ३० वर्षांच्या भाडेपट्ट्याने विकसित करण्यासाठी पर्यटन विकास महामंडळाने ऑक्टोबर, १९९५ मध्ये दिली होती. त्याचे अधिमूल्य देखील भाडेपट्टाधारकाने भरले. नोव्हेंबर, १९९५ मध्ये जमीन हस्तांतरीत केल्यानंतर भाडेपट्टा धारकाशी केलेल्या करारानुसार त्यांनी तेथील जमीन टप्प्या-टप्प्याने विकसित करावयाची होती. परंतु विकसित करावयाचा पहिला टप्पा सुरू गेल्यानंतरही तसेच समितीसमोर साक्ष होईपर्यंतदेखील सदर जमीन विकसित केली गेली नव्हती हे समिती समोर आलेल्या साक्षी पुराव्यावरून स्पष्ट आहे. महालेखाकारांनी लेखापरिक्षणामधून आक्षेप नोंदविल्यानंतर याबाबत विभागाकडून याप्रकरणी पहाणी सुरू झाली व त्यास फार विलंब झाला. सदर विलंबामुळे पर्यटन विकासाचा हेतू साध्य होऊ शकला नाहीच वर महामंडळालादेखील आर्थिक नुकसान सोसावे लागले. विभागाने साक्षीमध्ये नमूद केल्यानुसार करारातील शर्तीनुसार पहिल्या टप्प्यामध्ये जमिनीचा विकास

होऊ शकला नाही. त्यावेळी सदर करार रद्द करणे क्रमप्राप्त होते. परंतु त्यावेळी कार्यरत असलेल्या महामंडळाच्या वरिष्ठ अधिका-यांकडून ही बाब वेळीच संचालक मंडळाला अवगत केली गेली नाही. मध्यंतरीच्या काळात त्यातील काही जमिनीवर अतिक्रमण झाल्यामुळे ते हटवण्यामध्ये देखील प्रयत्न झाला. अतिक्रमण असलेली जमीन वगळून इतर जमिनीचा पर्यटनाच्या दृष्टीने विकास करणे त्यावेळी सहज शक्य होते. एकंदरीत त्यावेळी कार्यरत असलेल्या अधिका-यांनी महामंडळाच्या आर्थिक हिताच्या दृष्टीने काहीच विचार केला नसल्याचे दिसून येते. याबाबत उच्चस्तरीय चौकशी करून संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी व संबंधित अधिकारी शासकीय सेवेत असतील अगर नसतील तरी त्यांच्यावर कडक कारवाई करण्याबाबत शासन स्तरावरून निर्णय घ्यावा तसेच विभागाने समिती समोर स्पष्ट केल्यानुसार सद्यस्थितीत तेथे पर्यटन विकास महामंडळाच्या ताब्यामध्ये असलेली जमीन पर्यटनाच्या दृष्टीने त्वरित विकसीत करावी. याप्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

दोन : भाडेपट्टाधारकाला अदेय फायदा

२.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१९ मध्ये भाडेपट्टा करारानुसार भाडे/कमीत कमी हमी रक्कम रुपये ९६.२४ लाख वसूल न करता कंपनीने भाडेपट्टाधारकाला मालमत्तेचे सर्व फायदे घेण्याची मुभा दिली होती. राज्यातील शासकीय जमिनीचा खाजगी संस्थामार्फत पर्यटन विकासासाठी वापर करण्याच्या राज्य शासनाच्या धोरणानुसार कंपनीने महाबळेश्वर, जिल्हा सातारा येथील "हॉटेल फायू हिल्स" या इमारतीसह १४,६५० चौरस मीटर क्षेत्र असलेली जमीन इंडिगो हॉटेलस मर्यादित, पुणे यांना भाडेत्वात दिली होती (एप्रिल १९९४) भाडेत्वाचा कालावधी ३० वर्षांचा होता व जमितीचे एकूण अधिमूल्य रुपये ४० लाख एवढे होते.

करारानुसार भाडेपट्टा धारकाचे चौथ्या वर्षापासून चार टक्के प्रतिवर्ष रुपये १८ लाख किंवा वार्षिक ढोबळ उलाढालीच्या एक टक्का जी जास्त रक्कम असेल तेवढी रक्कम देण्याचे दायित्व होते त्याव्यतिरिक्त सहाव्या वर्षापासून उलाढालीच्या एक टक्का ११ वर्षापासून दीड टक्के व १६ व्या वर्षापासून दोन टक्के या दराने कमीतकमी हमी रक्कम देय होती.

लेखापरिक्षण छाननीत खालील बाबी निदर्शनास आल्या :-

१. करारानुसार कसूर झाल्यास मालकी हक्क परत घेण्याची नोटीस जारी करून मालकी हक्क परत घेणे व भाडेपट्टा करार रद्द करता येत होता. भाडेपट्टा धारकाने सुरवातीपासूनच भाडेपट्टा रक्कम भरण्यास कसूर केलेली असतानाही कंपनीने करारानुसार कोणतीही कारवाई केली नाही त्यामुळे ३० एप्रिल २००७ रोजी रुपये ९६.२४ लाखांचा थकित (मुद्दल : रुपये ४४.२६ लाख अधिक व्याज : रुपये ५१.९८ लाख) शिल्लक राहिला होता. कंपनीने जमिनीचा ताबा परत घेतला नव्हता व वकीलामार्फत ऑक्टोबर, २००६ मध्ये फक्त नोटीस जारी केली होती.

२. जरी ढोबळ उलाढालीच्या एक टक्का एवढी कमीतकमी हमी रक्कम सहाव्या वर्षापासून (मे, २०००) देय झालेली असतांना कंपनीने त्यांचे लेखापरीक्षित लेखे मागवून त्यांच्या उलाढालीची तपासणी केली नव्हती व त्यानुसार तेवढी मागणीदेखील भाडेपट्टा धारकांकडे केली नव्हती (जानेवारी, २००७).

३. करारानुसार कंपनीचे वित्तीय हित जपण्याच्या हेतूने भाडेपट्टा धारकाला एक वर्षांच्या भाड्याच्या रक्कम एवढी रुपये १८ लाखांची बँक हमी द्यावयाची होती. या तरतुदीच्या विरुद्ध जाऊन कंपनीने अपर्याप्त रक्कम रुपये ४.५० लाखाची बँक हमी स्वीकारली होती (मार्च, २००९) जीचे रोखीकरण करण्यात येऊन ती प्रलंबित भाड्यापोटी समायोजित करण्यात आली होती (जून, २००६).

अशा रीतीने, व्यवस्थापनाने भाडेपट्टा करार बंद करून जमिनीची मालकी परत घेण्याची कारवाई न केल्यामुळे, करारानुसार देय असलेली कमीतकमी हमी रकमेचे प्रदान न करता भाडेपट्टाधारक जमिनीचे सर्व फायदे उपभोगीत होता व परिणामस्वरूप थकित रुपये ९६.२४ लाख (मुद्दल : रुपये ४४.२६ लाख अधिक व्याज : रुपये ५१.९८ लाख) एवढा झाला होता.

ही बाब शासनाला/व्यवस्थापनाला कळविण्यात (मे, २००७) आली होती ; त्यांचे उत्तर प्रलंबित आहे (नोव्हेंबर, २००७).

२.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी जापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले की, राज्य शासनाच्या धोरणानुसार, महाबळेश्वर, जि. सातारा येथील फाईव्ह हिल्स या इमारतीसह १४६५० चौ.मी. क्षेत्र असलेली जमीन इंडिगो हॉटेल मर्यादित, पुणे यांना ३० वर्षांच्या कालावधीसाठी देण्यात आली.

करारानुसार भाडेपट्टा रक्कम वसूल न झाल्यामुळे महामंडळामार्फत इन्व्हेशन सूट दाखल करण्यात आले. सदर दावा मागे घेण्याच्या दृष्टीने भाडेपट्टाधारकाने संचालक मंडळाच्या १२५/९ ठरावानुसार महामंडळाकडे रु. २३,८४,१९९/- एवढा भरणा केल्यावर कायदेशीर कार्यवाही मागे घेण्यात आली. महामंडळाने किमान हमी रक्कम भरण्याबाबत दि. १८ ऑगस्ट २००७ रोजी मागणी केली असून, त्याची प्रतिपूर्तता करून घेण्यात येत आहे.

भाडेपट्टाधारकाने रु. १८,००,०००/- चे बँक हमीपत्र दिले आहे.

२.३ महामंडळाने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायाशी शासनाने असे अभिप्राय व्यक्त केले की, १४,६५० चौ.मी. क्षेत्रफळाची बांधकामांसहित असलेली जमीन पाचगणी, जि. सातारा येथे हॉटेल फाईव्ह हिल्स या लोकप्रिय नावाने ओळखली जाणारी, इंडिगो हॉटेलस प्रा.लि. ला ३० वर्षांच्या कालावधीकरिता भाडेपट्ट्याने दिली होती.

करारान्वये पट्टेदाराने रु. १८ लाख पट्टाभाडे दरवर्षी किंवा स्थूल वार्षिक उलाढालीच्या ४% चौथ्या वर्षापासून घ्यायचे होते. पट्टेदाराने ६ व्या वर्षापासून उलाढालीच्या १% किमान रक्कम ११ व्या वर्षापासून १.५% आणि १६ व्या वर्षापासून पुढे २% घ्यायची असे समजले गेले होते. पट्टेदाराने १८ लाख रुपयांची बँकेची हमी सन्ना २००७ सालापर्यंत दिलेली नव्हती.

ज्यावेळी असे लक्षात आले की, पट्टेदाराने कराराप्रमाणे रक्कम भरलेली नव्हती तेव्हा भाडेपट्टा कराराच्या समाप्तीची नोटीस दिनांक १९ सप्टेंबर २००६ ला पट्टेदारावर बजावण्यात आली. मपविमच्या महामंडळाच्या सभेत असे ठरले की, जर पट्टेदाराने अदत्त रक्कम आणि बँकेची हमी भरली तरच त्यांच्या निष्कासनाची कार्यवाही थांबवण्यास मान्यता दिली जाईल. पट्टेदाराने रु. २,३८,४१,९९९/- आणि रु. १८ लाख रुपयांची बँक हमी भरल्यामुळे मपविम ने पुढे कार्यवाही केली नाही.

मपविम ने आता पट्टेदाराकडून सर्व ताळेबंद गोळा केले असून स्थूल उलाढालीवर किमान हमीचे गणन करण्याची प्रक्रिया चालू आहे. महामंडळात प्रशिक्षित मनुष्यबळाची कमतरता असल्यामुळे अपेक्षित वेळेच्या चौकटीत प्रक्रिया पूर्ण करता येऊ शकली नाही. सर्व भाडेपट्टा करारांची पडताळणी करण्यासाठी मपविमने एका अर्हताप्राप्त सनदी लेखापाल संस्थेची नेमणूक केली आहे आणि भाडेपट्टा कराराप्रमाणे पट्टेदारांकडून सर्व अदत्त रकमा त्यावरील व्याजासहित वसूल करण्यात येतील.

वरील समर्थन लक्षात घेता आणि अदत्त भाडेपट्टा रक्कम आणि बँक हमी वसूल झाल्याचे सत्य लक्षात घेता, परिच्छेद क्र. ४.१९ कृपया वगळण्यात यावा.

२.४ समितीला विभागाने व महामंडळाने सादर केलेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने पर्यटन विभागाचे प्रधान सचिव तसेच महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांची दिनांक २७ जानेवारी २०११ रोजी साक्ष घेतली. महाबळ वर, जि. सातारा येथील फाईव्ह हील्स या इमारतीसह १४६५० चौ. मी. क्षेत्र असलेली जमीन इंडिगो हॉटेल मर्यादित, पुणे यांना ३० वर्षांच्या कालावधीसाठी भाडेपट्ट्याने देण्यात आली होती. याबाबत असलेली वस्तुस्थिती विषद करताना पर्यटन विभागाचे प्रधान सचिव यांनी सांगितले की, पी.पी.पी. करारानुसार ३० वर्षांच्या भाडेत्वावर उपरोक्त कंपनीस जमीन देण्यात आली होती. कंपनीचे वित्तीय हित जपण्याच्या दृष्टीने भाडेपट्टेधारकाला एक वर्षांच्या भाड्याची रक्कम रुपये १८ लाखाची बँक गॅरंटी द्यावयाची होती. याविरुद्ध जाऊन कंपनीने फक्त ४.५० लाख रुपयाची बँक गॅरंटी स्वीकारलेली आहे. याबाबत संबंधित भाडेपट्टाधारकाला त्याच वेळेस सूचना देऊन कार्यवाही करणे आवश्यक होते. परंतु सन २००६ पर्यंत याप्रकरणी काहीच कार्यवाही झालेली नाही. यानंतरच्या कालावधीत शासन स्तरावर दिनांक ३१ मे २००८ व दिनांक १२ ऑगस्ट २००९ या दिवशी बैठका घेण्यात आल्या असून, याप्रकरणी असा निर्णय घेण्यात आला आहे की, ही प्रक्रिया आता थांबविण्यात यावी व त्यांच्याकडून विशिष्ट रक्कम घेण्यात यावी. तद्नंतर असाही निर्णय झाला की, त्यांना या रकमेपैकी ५०% रक्कम माफ करण्यात यावी. त्यामुळे सद्यस्थितीपर्यंत ही सर्व प्रक्रिया थांबलेली आहे. याप्रकरणी महालेखाकार यांचा आक्षेप प्राप्त झाल्यानंतर संचालक मंडळाच्या बैठकीत त्यावर चर्चा झाली. त्यानुसार जोपर्यंत बोर्डांने घेतलेला निर्णय रद्द होत नाही. तोपर्यंत काहीच कार्यवाही करणे शक्य नाही. याबाबत विभागीय सचिवांनी असेही स्पष्ट केले

की, १८ लाख रुपये बँक गॅरंटी घेण्याचे निश्चित असताना त्यांच्याकडून ४.५० लाख रुपये बँक गॅरंटी घेण्याचे कोणी प्रस्तावित केले व ते संचालक मंडळापुढे कोणी सादर केले हे पाहून सर्व निर्णय रद्द करणे आवश्यक असल्याचे सांगितले व याबाबत सखोल चौकशी करण्याची कार्यवाही गेल्या चार महिन्यांपासून सुरू असून, दिनांक ३१ जानेवारी २०११ पर्यंत यातील सर्व बाबी चौकशीमध्ये स्पष्ट होतील. भाडेपट्टाधारकाने सुरुवातीपासूनच भाडेपट्टा रक्कम भरण्यास कसूर केलेली आहे. त्याचप्रमाणे महामंडळानेदेखील करारानुसार कोणतीही कार्यवाही केलेली नाही. दिनांक ३० एप्रिल २००७ पर्यंतची रुपये ९६.२४ लाख थकित रक्कम कंपनीची असून, सद्यस्थितीत ती जवळ-जवळ व्याजासह १ ते १.५० कोटी पर्यंत गेली असावी. यासंदर्भात दिनांक ३१ जानेवारीला अहवाल आल्यानंतर पुढील कार्यवाही सुरू करण्यात येईल असे त्यांनी स्पष्ट केले. याप्रकरणी महामंडळाचे जे अधिकारी कार्यरत होते त्यांनी आपल्या कामामध्ये हलगर्जीपणा केला असून, त्यावर संबंधित अधिका-यांवर जबाबदारी निश्चित करणे समितीला आवश्यक वाटते. यावर आपले काय मत आहे. यावर उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, तत्कालीन व्यवस्थापकीय संचालक व अध्यक्ष व त्यावेळेचे संबंधित अधिकारी यांनी याबाबत काळजी घेणे आवश्यक होते. तसेच याप्रकरणी कारवाई करण्याची कार्यवाही सुरू असून, गेल्या १० वर्षांतील वार्षिक अहवालाचे काम सनदी लेखाकाराकडून सुरू आहे. याप्रकरणी महामंडळाने ही बाब गंभीर घेतलेली नसून जसा प्रसंग येईल तसे निर्णय घेतले गेले आहेत. कधी बँक गॅरंटीची रक्कम बदलण्यात आली तर कधी ती माफ करण्यात आली असा निर्णय घेणे महामंडळाच्या अधिकारामध्ये बसते काय ? असा प्रश्न मा. समितीप्रमुखांनी विचारला असता विभागीय सचिवांनी सांगितले की, असा निर्णय तत्कालीन व्यवस्थापकीय संचालक यांच्या कार्यकाळात घेण्यात आलेले आहेत. भाडेपट्टाधारकानी २३ लाख ८४ हजार रुपये हे कोणत्या लेखाशिर्षाखाली भरलेले आहेत हे सनदी अधिका-यांनी लेखापरिक्षण केल्यानंतर प्राप्त झालेल्या अहवालानंतर कळून येईल व त्यानुसार भाडेपट्टा धारकाकडून सर्व रक्कम व त्यावरील व्याज वसूल करण्याची कार्यवाही करण्यात येईल. सद्यस्थितीमध्ये त्यांचा करार रद्द झाला असून, सदर जमीन विभागाकडे प्राप्त झाली असून, पर्यटनाच्या दृष्टीने मागील अनुभव लक्षात घेता त्या ठिकाणी स्वतःच पर्यटनाच्या दृष्टीने विकास करण्याचा निर्णय त्यावरील लागणारा निधी व विभागाकडे उपलब्ध असलेला निधी याबाबत विचार करून पुढील काळात निर्णय घेण्यात येईल. असेही त्यांनी एका प्रश्नाच्या उत्तरादाखल स्पष्ट केले. अतिक्रमोत्त जमिनीवर निवासी वास्तव्य असून, ती जमीन संपादन करण्यापूर्वीचे आहे असेही त्यांनी समिती सदस्यांच्या उत्तरादाखल स्पष्ट केले.

२.५ अभिप्राय व शिफारशी :

महाबळ वर, जि. सातारा येथील फाईव्ह हील्स या इमारतीसह तेथील उपलब्ध असलेली जमीन पर्यटनाच्या दृष्टीने विकसित करण्यासाठी इंडिगो हॉटेल मर्यादित, पुणे यांना ३० वर्षांच्या कराराने भाडेपट्ट्याने देण्याचा निर्णय घेतला गेला होता. करारानुसार भाडेपट्टाधारकाने प्रत्यक्ष एक वर्षांच्या भाड्याची रक्कम बँक गॅरंटी म्हणून भरावयाची होती, परंतु तरतुदीच्या विरुद्ध जाऊन

भाडेपट्टाधारकांनी अत्यल्प बँक गॅरंटी भरली व ती महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाकडून स्वीकारली गेली. तद्नंतरच्या कालावधीत कंपनीचे वित्तीय हित जपण्याच्या हेतूने वरिष्ठ अधिका-याकडून बराच कालावधीपर्यंत कुठलीही कायदेशीर कारवाई केली गेली नाही ही अत्यंत खेदजनक बाब आहे. संचालक मंडळाने बँक गॅरंटी स्वीकारण्याबाबत आपल्याच निर्णयात दोन वेळा बदल केले हे देखील शासन कार्यपद्धतीला धरून नाही. महालेखाकारांच्या आक्षेपानंतर संचालक मंडळाकडे ही बाब निदर्शनास आणली गेली त्यावेळी संचालक मंडळाने यापूर्वी ठरविलेला निर्णय रद्द केल्याशिवाय पुढील कार्यवाही करता येणे शक्य नसल्याचे विभागाने निदर्शनास आणले. त्यामुळे या प्रकरणी महामंडळाकडून झालेली कार्यवाही ही सुयोग्य वाणिज्यिक तत्वाना धरून केलेली दिसून येत नाही व यामध्ये पारदर्शकतेचा अभाव दिसून येतो. याप्रकरणी विभागाने नेमलेल्या सनदी लेखापालाकडून लेखापरीक्षण अहवाल सादर केला असल्यास अहवालाच्या अनुषंगाने याप्रकरणी उच्चस्तरीय चौकशी करण्यात यावी. पर्यटनाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाच्या अशा महाबळ वर सारख्या ठिकाणी पर्यटन विकासाकडे झालेले अक्षम्य दुर्लक्ष परिणामस्वरूप महामंडळाचे झालेले आर्थिक नुकसान याची जबाबदारी संबंधित तत्कालिन कार्यरत असणा-या अधिका-यावर निश्चित करण्यात यावी व त्यांच्यावर कडक कारवाई करण्यात यावी. तसेच भाडेपट्टाधारकाकडून वसूल व्हावयाच्या रक्कमेची एक महिन्याच्या आत व्याजासहीत वसुली करण्यात यावी. याप्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

तीन : वायफळ खर्च

३.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००८-२००९ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.१६ मध्ये "वायफळ खर्च" यासंबंधात महालेखाकारांनी असे अभिप्राय व्यक्त केले आहेत की, जमिनीच्या मालकी हक्काची खातरजमा केल्याशिवाय तंबूनिवास (टेंट रिसॉर्ट) बांधल्यामुळे रु. २२.१४ लाखांचा वायफळ खर्च झाला. महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्या. (कंपनी) ने सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील वेंगुर्ले तालुक्यांत तंबू निवासाच्या बांधकामाचे कंत्राट सुचिंतन इंटरप्रायझेस यांना दिले. (जून, २००५) हे काम रु. ३६.९० लाख खर्चून मार्च, २००६ मध्ये पूर्ण झाले. श्री. अंदुर्लेकर नामक खाजगी व्यक्तीने केलेल्या तक्रारीवरून (जून, २००६) कंपनीच्या ध्यानांत आले की, बांधलेल्या १० तंबूपैकी ६ तंबू तक्रारदारांच्या जमिनीवर बांधले गेले होते.

कंपनीने तंबू निवास दहा वर्षांकरिता भाडे तत्वाने चालविण्यासाठी निविदा बोलविल्या (नोव्हेंबर २००६) किनारा रेस्टॉरंट यांनी प्रती माह रुपये ४२,५०० दिलेला प्रस्ताव उच्चतम (हायस्ट) निघाला. परंतु सहा तंबू कंपनीची मालकी नसलेल्या जमिनीवर बांधले गेल्यामुळे या प्रस्तावावर कुठलाही निर्णय

घेतला गेला नाही. नोव्हेंबर, २००६ मध्ये बोलविलेल्या निविदेत उच्चतम देकार देणा-या किनारा रेस्टॉरंट यांना त्यांनी १० तंबूकरिता दिलेल्या प्रस्तावाच्या प्रमाणात स्वतःच्या जमिनीवर बांधलेले चार तंबू भाड्याने देण्याचा कंपनीने उशिराने निर्णय घेतला. (जुलै, २००८) व दरमहा रुपये १७,००० दराने चार तंबूंचा किनारा रेस्टॉरंट यांना ताबा दिला (सप्टेंबर, २००८) यापूर्वी श्री. अंदुर्लेकर यांच्याशी वाटाघाटी करून त्यांच्या जमिनीवर बांधलेल्या तंबूचे भाडे सारख्या प्रमाणात (रुपये १.७ लाख) वाटून घेण्याचे ठरवून मे, २००७ पर्यंत हे सहा तंबू भाड्याने दिले जाऊ शकले नाही. श्री. अंदुर्लेकरांनी आणलेल्या अडथळ्यांमुळे कंपनीच्या तंबूच्या स्थलांतरांच्या प्रयत्नास (सप्टेंबर, २००७) यश आले नाही. ज्या विरोधात कंपनीने न्यायालयात सुद्धा धाव घेतली होती. या संबधात काहीही पुढील घडामोडी त्यानंतर ज्ञात झाल्या नाहीत.

लेखापरीक्षणांत असे आढळून आले की, कंपनीने आपल्या जमिनीच्या स्पष्ट मालकी हक्काची शहानिशा न करता तसेच तालुका भूमि आलेख निरीक्षक, वेंगुर्ला यांच्याकडून सीमांकन करून न घेता तंबू बांधले. अशाप्रकारे आपली मालकी नसलेल्या जमिनीवर रुपये २२.१४ लाख खर्च करून कंपनीद्वारा सहा तंबूंचे बांधकाम केले जाणे प्रकल्पाच्या उभारणीत देखरेख नसल्याचे द्योतक आहे. ज्यामुळे रुपये २२.१४ लाख रुपयांचा खर्च वाया गेला.

वस्तुस्थिती स्वीकारतांना व्यवस्थापनाने सांगितले (नोव्हेंबर, २००९) की, लेआऊट तयार करण्याकरिता वापरलेल्या प्रमाणित नकाशांमध्ये चुकीचे प्रमाण (स्केल) वापरले गेल्यामुळे तंबूचे बांधकाम करताना चूक झाली. शासनाने पण कंपनीच्या विचारांशी सहमती दर्शविली (नोव्हेंबर, २००९).

तंबूच्या बांधकामास सुरुवात करण्यापूर्वी ज्या अधिका-यांनी जमिनीच्या निष्कलंक स्वामीत्वाची तपासणी व भूसीमांची अचूक आखणी केली नाही त्यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करावयास हवी. अशा प्रकारच्या चुकांची पुनरावृत्ती होऊ नये याकरिता प्रकल्प उभारताना करण्यात येणारी देखरेख अजून बळकट (स्ट्रेंगथन) करण्याची जरूरी आहे.

३.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टिकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले आहे की, वेंगुर्ला तालुक्यातील सागरे वर येथील सर्व नं. ४६ व ४७ जमिनीच्या ७/१२ उता-यातील नोंदीप्रमाणे सदरची जागा ही महामंडळाच्या नावे आहे. सर्व नं. ४६ व ४७ या जागेच्या तालुका भूमी अभिलेख सर्वेअर यांनी प्रमाणित केलेल्या उपलब्ध नकाशाप्रमाणे तंबू निवासाचे बांधकाम करण्यात आले होते.

महामंडळाने न्यायालयात धाव घेतल्यानंतर वेंगुर्ला न्यायालयाने आदेश दिल्यावर महामंडळाने तंबू निवासातील सर्व साहित्य बाहेर काढले, परंतु श्री. आंदुर्लेकर यांनी जिल्हा न्यायालयात अपिल करून स्थगिती आदेश मिळविल्याने तंबू काढता आले नाहीत यासाठी जिल्हा न्यायालयात ५९/२००९ किरकोळ अपील दाखल आहे. सुनावणीची पुढची तारीख १२ ऑगस्ट २०१० अशी आहे. सदर बाबत भूमि अभिलेख, तालुका निरीक्षक, वेंगुर्ला यांनी प्रमाणित केलेल्या नकाशाप्रमाणे जमिनीवर तंबू बांधण्यात आले होते.

सदर प्रमाणित नकाशात स्केल १:५००० असे दर्शविण्यात आले होते. परंतु प्रत्यक्ष मोजणीच्या वेळी भूमी अभिलेख, तालुका निरीक्षक यांनी ते १:४००० आहे असे स्पष्ट केले. प्रमाणित नकाशाप्रमाणे तंबूचे बांधकाम पूर्ण झाल्यावर खाजगी जमीन मालक यांचे तक्रारीनुसार महामंडळाने भूमी अभिलेख, तालुका निरीक्षक, वेंगुर्ला यांचेकडून मोजणी करून घेतली असता ४ १/२ तंबू खाजगी जागेत असल्याचे आढळले. तदनंतर खाजगी मालकांनी दुस-या वेळी तालुका निरीक्षक यांचेकडून फेर मोजणी केली असता ६ तंबू खाजगी मालकीच्या जागी आढळले.

त्या प्रमाणे सदर तंबू (तात्पुरते असल्याने) महामंडळाच्या जागेत हलविणेविषयी कार्यवाही सुरू करण्यात आली. महामंडळाने तंबू हलविण्यासाठी जून, २००७ मध्ये रु. २,८८,०००/- किंमतीच्या अंदाजपत्रकास मान्यता देऊन कार्यादेश दिला होता. परंतु खाजगी मालकाने सदर तंबू न हलविण्यासाठी न्यायालयाकडून स्थगिती मिळविली. तेंव्हापासून अद्यापपर्यंत तंबू हलविण्यास न्यायालयाने स्थगिती दिली आहे.

तंबूचे बांधकाम महामंडळाच्या ताब्यात असलेल्या व तालुका निरीक्षक भूमी अभिलेख यांचेकडील प्रमाणित मोजणीप्रमाणेच करण्यात आले. तथापि, मोजणी नकाशातील स्केलमधील फरक व तदनंतरची मोजणी यामुळे हा प्रश्न निर्माण झाला. प्राथमिक चूक तालुका निरीक्षक भूमी अभिलेख यांची आहे, असे स्पष्ट होते. तथापि, या ठिकाणचे तंबू काढण्यास कोर्टाने मनाई केल्याने ते अद्याप काढता आले नाहीत, अन्यथा नुकसान कमी झाले असते.

यापुढे संपूर्ण खात्री केल्याशिवाय व सर्व शेजारील जागा मालकांना नोटीस देऊन मोजणी केल्याशिवाय बांधकाम हाती घेतले जाणार नाही, याबाबत दक्षता घेण्यात येत आहे.

३.३ महामंडळाने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायाशी शासनाने सहमती दर्शविली आहे.

३.४ याप्रकरणी विभागाकडून व महामंडळाकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने पर्यटन विकास महामंडळाचे प्रधान सचिव व महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांची दिनांक २८ जून २०११ रोजी साक्ष घेतली. सागरेश्वर, ता. वेंगुर्ला, जि. सिंधुदुर्ग येथील सर्वे नं. ४६ व ४७ याठिकाणी महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाद्वारे बांधण्यात आलेल्या तंबू निवासाच्या बांधकामाबाबत असलेली वस्तुस्थिती स्पष्ट करताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, उपरोक्त ठिकाणी तंबू निवासाच्या बांधकामाचे कंत्राट जून, २००५ मध्ये दिले होते. सदर काम मार्च, २००६ पर्यंत पूर्ण करावयाचे होते. काम पूर्ण झाल्यानंतर आलेल्या तक्रारीवरून महामंडळाच्या असे लक्षात आले की, सदर ठिकाणी बांधावयास दिलेल्या १० तंबू निवासापैकी ६ तंबू खाजगी जागेवर बांधण्यात आलेले आहेत. हे प्रकरण तदनंतर न्यायालयात गेले. त्यामुळे ६ तंबूवरील खर्च वाया गेला. याठिकाणी असलेली जमीन जाहिरात काढण्यापूर्वी मोजली गेली होती. व त्याबाबत कोणताही वाद नव्हता. सदर मोजणी २८ डिसेंबर, १९८६ रोजी झाली होती. व त्यानुसार जाहिरात काढून कंत्राट दिले गेले व त्यानुसार तंबू निवासाचे काम पूर्ण केले गेले. याबाबत समिती

प्रमुखांनी असे विचारले की, याप्रकरणी तक्रार आल्यानंतर जमिनीची मोजणी का केली जाते. सुरुवातीला महामंडळाने भूमी अभिलेख, तालुका निरीक्षक, वेंगुर्ला यांच्याकडून केली असता व खाजगी तक्रारदार मालकाने तक्रार दाखल केल्यानंतर त्याच भूमी अभिलेख तालुका निरीक्षकाकडून जमिनीची फेर मोजणी केली असता भिन्न बाबी आढळून आल्या याबाबत आपणास काय म्हणायचे आहे असे विचारले असता विभागीय सचिवांनी सांगितले की, भूमी अभिलेख, तालुका निरीक्षक यांनी याप्रकरणी तीन वेळी मोजणी केली, तीनही वेळेस वेगवेगळे निष्कर्ष आले. काम पूर्ण झाल्यानंतर व खाजगी मालकाने तक्रार दाखल केल्यानंतर याप्रकरणी जी कार्यवाही करावयास पाहिजे होती ती केली गेली नाही. तसेच याप्रकरणी रिव्हाईज अपिल दाखल करावयास पाहिजे होते ते देखील एसएलआर ने दाखल केलेले नाही. समितीने विभागाला याप्रकरणी साक्ष देण्यासाठी प्रचारीत केल्यानंतर २० जून २०११ रोजी महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळांच्या अधिका-याकडून याप्रकरणी अपिल दाखल केले गेले आहे. याप्रकरणी ज्यांनी तक्रार दाखल केलेली आहे. त्यांनी त्यांच्या जमिनीवर काम सुरू असताना कुठलीही तक्रार केलेली नाही. काम पूर्ण झाल्यानंतर त्यांनी तक्रार अर्ज सादर केलेला आहे. या प्रकरणातील सर्व बाबी विचारात घेतल्यानंतर विभागाने यापुढील काळात करावयाच्या कामाच्या दृष्टीने जाहिरात देताना जमिनीच्या चतुःसिमा निश्चित करूनच काम केले जाईल असा निर्णय घेतलेला आहे. जमिनीचे संपूर्ण सर्वेक्षण करून व त्यावर कुंपण घालण्याची कार्यवाही करण्यात येत असल्याचे व्यवस्थापकीय संचालक यांनी स्पष्ट केले. भूमी अभिलेख, ता. वेंगुर्ला यांनी प्रमाणीत केलेल्या नकाशामधील स्केल व प्रत्यक्ष मोजणीच्यावेळी नमूद केलेले स्केल यामध्ये बरीच तफावतीबाबत वस्तुस्थिती स्पष्ट करावयास मा. समिती प्रमुखांनी सांगितले असता व्यवस्थापकीय संचालक यांनी सांगितले की, १९८६ मध्ये नकाशा निश्चित करण्यात आला त्यामध्ये १:५००० स्केल दाखविला होता. त्यावर आधारित नियोजन केले गेले. कारण त्या नस्तीमध्ये मोजणी नकाशा उपलब्ध असल्याने मोजणी करणे अपेक्षित नव्हते. जमिनीची मोजणी करणे, चतुःसिमा निश्चित करणे व त्यानुसार संबंधितांना नोटीस देणे हे तालुका भूमी अभिलेख यांचे मुलभूत कर्तव्य आहे, असे विभागीय सचिवांनी एका प्रश्नाच्या उत्तरादाखल स्पष्ट केले. या मधील प्रकरणाबाबत न्यायालयात समाविष्ट प्रकरणाच्या अनुषंगाने न्यायालयाकडून जो निर्णय प्राप्त होईल त्यानुसार पुढील कार्यवाही करण्यात येईल. या प्रकरणी महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाचे अधिकारी जर दोषी असतील तसेच रिव्हीजन अपिल विहित मुदतीत दाखल करावयास पाहिजे होते ते न करण्यामध्ये ज्यांनी कर्तव्यात कसूर केली होती त्यांच्यावर देखील कारवाई केली जाईल असेही त्यांनी स्पष्ट केले. तक्रारदाराच्या मालकीच्या जागेत बांधले गेलेले तंबू सद्यःस्थितीत पूर्णपणे खराब झालेले असून, तंबू त्यांच्याजागेतून काढून न दिल्यामुळे महामंडळाचे आर्थिक नुकसान होत असल्याबाबतच्या नोटिसा संबंधितांना दिल्या गेलेल्या आहेत. न्यायालयीन प्रकरणांमुळे पुढील कार्यवाही करण्यास विलंब होत असल्याचे विभागीय सचिवांनी एका प्रश्नाच्या उत्तरादाखल स्पष्ट केले. सध्या सागरेश्वर याठिकाणी उपलब्ध असलेली मोठी जागा त्याठिकाणी तयार करण्यात येत असलेले रस्ते यांचा एकंदरीत विचार करून पर्यटनाच्या दृष्टीने आंध्र प्रदेशमध्ये बांधण्यात आलेल्या निवासी तंबूनुसार बांधकाम करण्याबाबत नवीन बृहत् आराखडा तयार

करण्यात येत आहे व निधीच्या उपलब्धतेनुसार पुढील काळात याबाबत विचार करण्यात येईल असेही व्यवस्थापकीय संचालक यांनी साक्षीच्या शेवटी स्पष्ट केले.

३.५ अभिप्राय व शिफारशी :

महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाकडून सागरे वर, तालुका वेंगुर्ला या ठिकाणी उपलब्ध असलेल्या जमिनीवर सागरी किना-यावरील पर्यटनासाठी पर्यटक आकर्षित करण्याच्या हेतुने तंबू निवास बांधण्याचे काम हाती घेण्यात आले. जून, २००५ मध्ये या संबंधीचे बांधकाम करण्याचे कंत्राट देण्यात आले. त्यानुसार विहित कालावधीत सदर बांधकाम पूर्ण देखील झाले. तदनंतर स्थानिक व्यक्तीने जमिनीच्या मालकीचा वाद निर्माण केल्यानुसार त्यांनी दाखल केलेल्या तक्रारीनंतर सदर जागेच्या मोजणीचे काम केले गेले. त्यावेळी शासनाचे तत्कालीन भूमी अभिलेख, तालुका निरीक्षक, वेंगुर्ला यांनी या प्रकरणी यापूर्वी मोजणीचा दिलेला नकाशा व तक्रारदाराने तक्रार दाखल केल्यानंतर प्रत्यक्ष मोजणी करून सादर केलेला नकाशा यामध्ये त्यांनीच दर्शविलेल्या भिन्न अभिप्रायामुळे तंबू निवासाचे बांधकाम खाजगी व्यक्तीच्या जागेमध्ये झाल्याचे निष्पन्न झाले, त्यामुळे बांधकाम पूर्ण होऊनही त्याचा पर्यटनाच्या दृष्टीने वापर करता आला नाही. त्यामुळे या कामी करण्यात आलेला खर्च निष्फळ वाया गेला. या महालेखाकारांनी नोंदविलेल्या आक्षेपामध्ये तथ्य असल्याचे समितीला साक्षी पुराव्यावरून दिसून आले. या प्रकरणी पर्यटन विकास महामंडळाच्या स्थानिक अधिका-यांनी ज्या त-हेने पाठपुरावा करावयास पाहिजे होता तो विहित वेळेत केला नसल्याचे विभागीय सचिवांनी आपल्या साक्षीमध्ये मान्य केले. इतकेच नव्हे तर या प्रकरणासाठी रिट्टीजन अपिल विहित मुदतीत दाखल करावयास पाहिजे होते ते देखील समितीने या प्रकरणी साक्ष घेण्याचे निश्चित केल्यानंतर म्हणजे २० जून २०११ रोजीपर्यंत केले गेले नव्हते हे देखील स्पष्ट झाले. एकंदरीत याप्रकरणाचा विचार करता संबंधित अधिका-यांनी आपल्या कर्तव्यामध्ये तत्परता दाखविली नाही. तसेच शासनाच्या पर्यटन विकासाच्या दृष्टीने घेतलेल्या निर्णयाची योग्य त-हेने अंमलबजावणी केली गेली नाही असे समितीचे मत आहे. त्यामुळे या प्रकरणातील न्यायालयीन निर्णयाची वाट न पहाता कर्तव्य कसूर करणा-या महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाचे या विषयाशी संबंधित असलेले वरिष्ठ अधिकारी तसेच तत्कालीन भूमी अभिलेख, तालुका निरीक्षक, वेंगुर्ला यांच्या भिन्न अभिप्रायामुळे वाद परिस्थिती निर्माण होऊन महामंडळास आर्थिक नुकसान झाले, त्यासंबंधी जबाबदार कर्मचारी/अधिकारी यांच्यावर कडक कारवाई करण्याबाबत विभागीयस्तरावरून शिफारस करावी. या ठिकाणी महामंडळाच्या अखत्यारीतील जागेत तातडीने अद्ययावत तंबू निवास उभारावेत, जेणेकरून सागरी पर्यटन हेतूस चालना मिळून महामंडळास आर्थिक फायदा होऊ शकेल. शासनाने सागरे वर भागाचा पर्यटन विकासाच्या दृष्टीने बनविण्यात येत असलेल्या बृहत् आराखड्यास त्वरेने मंजुरी देण्याबाबत कार्यवाही करावी व स्थानिकांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने कालबद्ध कार्यक्रम आखून सागर किना-यावरील जागेचा तातडीने विकास करावा. तसेच यापुढे महामंडळाच्या मालकीच्या सर्व जमिनींचा आढावा घेऊन भविष्यात पुन्हा जागेबाबत कोणतेही प्रश्न निर्माण होऊ नये म्हणून तातडीने उपाययोजना करण्याबाबत कार्यवाही करावी व या प्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित (सिडको)

चार : निविदांना अंतिमरूप देण्यातील विलंबामुळे जादा खर्च

४.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.२ मध्ये “निविदांना अंतिम रूप देण्यातील विलंबामुळे जादा खर्च” या संबंधात महालेखाकारांनी असे अभिप्राय व्यक्त केले आहेत की, कंपनीला निविदांना अंतिम रूप देण्यात केलेल्या विलंबामुळे रुपये १.४१ कोटीचा जादा खर्च झाला होता व असाईड योजने अंतर्गत मिळणारे रुपये पाच कोटींचे केंद्रीय अनुदानाचेदेखील नुकसान झाले होते.

नियोजित नवी मुंबई विशेष आर्थिक क्षेत्रामधील (एनएमएसईझेड) थेट बंदर आधारीत उद्योगांसाठीच्या संकुल जवाहरलाल नेहरू पोर्ट ट्रस्टला जोडणारा न्हावा-शेवा रेल्वे स्टेशन, द्रोणागिरी रेल्वेवरील पूल (आरओबी) बांधण्याचे कंपनीच्या संचालक मंडळाने मंजूर केले होते (ऑगस्ट, २०००). त्यानंतर भारत सरकारने (जीओआय) या (जानेवारी, २००२) प्रकल्पांना निर्यातवाढीच्या पायाभूत सोईसुविधा व इतर कामासाठी राज्यांना सहाय्य (असाईड) योजनेअंतर्गत हा प्रकल्प दोन वर्षांत पूर्ण करण्यात यावा या अटीसह रुपये पाच कोटींचे सहाय्य मंजूर केले होते (जानेवारी, २००२)

कंपनीने वरील आरओबीचे इतर सहाय्यक कामांसह बांधकाम करण्यासाठी निविदा (फेब्रुवारी २००१) मागविल्या. देकार मे, २००१ मध्ये मिळाले होते व तांत्रिक बोल्या मे, २००१ मध्ये उघडण्यात आल्या होत्या. निविदेमध्ये किंमत फरक प्रदानाचे कलम समाविष्ट नव्हते. देकारांचा विधिग्राह्य कालावधी १२० दिवसांचा म्हणजे ८ सप्टेंबर २००१ होता व कामाचे नियतवाटप झालेल्या तारखेपासून काम १८ महिन्यांच्या कालावधित (फेब्रुवारी, २००३ पर्यंत) पूर्ण करावयाचे होते.

एनएमएसईझेडच्या तांत्रिक सल्लागाराने (टीसी) आरओबीच्या ठिकाणाला मंजुरी न दिल्यामुळे कंपनीने किंमत देकारावर प्रक्रिया केली नव्हती व याबाबतची मंजुरी उशिरा म्हणजे (सप्टेंबर २००२) मध्ये मिळाली होती असे निदर्शनास आले. त्यानंतर निविदाकारांना त्याच देकारांची सुधारित किंमत देण्याबाबत कळविण्यात आले ते त्यांनी (ऑक्टोबर, २००२) मध्ये सादर केले होते व कमीतकमी किंमत रुपये १९.७२ कोटींचा देकार वेंकटा राव, नवी मुंबई यांचा होता. त्यादरम्यान व्यवस्थापनाने या आरओबीला ऐतिहासिक दृष्टीकोन देण्याचे ठरविले (डिसेंबर, २००२) व दोन कमीतकमी किंमतीच्या देकारांना (एल-१ व एल-२) याबाबत देकार देण्यास सांगण्यात आले. त्यानुसार कमीत कमी देकार असणा-या निविदाकाराने आधी दिलेल्या रुपये १९.७२ कोटी देकारा व्यतिरिक्त रुपये २५ लाखांचा देकार दिला (दिनांक ३० जानेवारी २००३) होता. कंपनीने देकारांच्या वाढीव विधिग्राह्य कालावधी २५ फेब्रुवारी २००३ पर्यंत बोलीदाराबरोबर वाटाघाटीत लागलेला वेळ, तपशिलवार आढावा व सुधारित तांत्रिक तपशील या सबबीवर देकाराला अंतिमरूप दिले नाही. शेवटी निविदा रद्द करण्यात आल्या कंपनीने आरओबीची लांबी ६० मीटरने (५४० वरून ४८० मीटर) कमी केली व सुधारित

(फेब्रुवारी, २००४) निविदेमध्ये मिळालेल्या कमीतकमी दर देकाराच्या आधारावर काम विलायतीराम मित्तल, नवी मुंबई यांना रुपये २०.६६ कोटी वर प्रदान केले होते.

त्यादरम्यान निविदांना अंतिमरूप देण्यास झालेल्या विलंबामुळे व कामाच्या संध प्रगतीमुळे राज्यस्तरीय निर्यात वाढ समितीने (एसएलईपीसी) हे काम असाईड योजनेमधून वगळण्याचे ठरविले (जून, २००५) व त्यामुळे कंपनी रुपये पाच कोटींच्या अनुदानापासून वंचित राहिली.

अशास्त्रितीने, तांत्रिक मंजूरीपूर्वी निविदा बोलाविणे व निविदांना विधिग्राह्य कालावधिच्या आत अंतिमरूप न देणे यामुळे कंपनीला रुपये १.४१ कोटीचा जादा खर्च करावा लागला (आधीच्या निविदेमध्ये मिळालेले दर व नंतरच्या निविदेमध्ये मिळालेले दर व सुधारित कामाची व्याप्ती या आधारावर काढलेला) त्याशिवाय, कंपनीचे असाईड योजनेअंतर्गत मिळणारे रुपये पाच कोटीचे अनुदानाचेदेखील नुकसान झाले होते.

व्यवस्थापनाने उत्तरामध्ये (डिसेंबर, २००५) मंजूरी मिळविण्यात झालेला विलंब स्वीकारला होता व म्हटले होते की, एकंदर खर्च हा सुरुवातीला मिळालेल्या किंमत देकाराच्या आतच होता व त्यामुळे कोणताही जादा खर्च झालेला नव्हता.

हे उत्तर टिकण्याजोगे नाही, कारण निविदांना वेळेवर अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अपयशामुळे नवीन निविदा किंमतीनुसार जादा खर्च झाला होता व अनुदानाचेही नुकसान झाले होते.

ही बाब शासनाला कळविण्यात (मे, २००७) आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित आहे (नोव्हेंबर, २००७)

४.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या लेखी स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करतांना असे नमूद केले की, द्रोणागिरी नोडमधील प्रस्तावित न्हावा-शेवा स्थानक आणि बेलापूर आणि उरण रेल्वे मार्गाजवळील रस्त्यावरील पुलाचे बांधकाम (ROB) बंदरावर आधारित औद्योगिक क्षेत्रावर आणि द्रोणागिरी नोडच्या क्षेत्र-३ आणि ४ मधील स्थित हार्डवेअर पार्काशी गळझढ संकुलाशी थेटपणे जोडण्याचे नियोजित केले आहे. हे संपूर्ण क्षेत्र नवी मुंबई विशेष आर्थिक क्षेत्र म्हणून विकसित करण्याचा प्रस्ताव केंद्र सरकारकडून मंजूर केला गेला. नवी मुंबई विशेष आर्थिक क्षेत्राची संकल्पना आणि नियोजन हे चायना मधील शेहझेन सेझ प्रणालीच्या जागतिक परिमाणावर आधारलेले आहे.

नवी मुंबई सेझ प्रकल्पाच्या बृहत योजनेची (Master Plan) संकल्पना अमेरिकेच्या मे. मिसलिअर्स यांनी तयार केलेली आहे.

रस्त्यावरील पुलाचे (ROB) महत्त्व लक्षात घेता, ज्यामुळे बंदरावर आधारित उद्योगसमूहाकडून JNPT संकुलाकडे प्रवास अंतर कमी होईल आणि या बदल्यात निर्यातीचा वेग वाढण्यास मदत होईल. वाणिज्यिक आणि औद्योगिक मंत्रालय, भारत सरकार यांनी त्यांच्या ASIDE योजने अंतर्गत (निर्यात प्रचालना योजने अंतर्गत राज्याला पायाभूत विकासासाठी सहाय्य देणे) रुपये ५ कोटीचे सहाय्यक

अनुदान मान्य करून रस्त्यावरील पुलाच्या प्रकल्पास मंजूरी दिली. याचा विचार करता, संचालक मंडळाने ठराव क्र. ८१९६ दिनांक ५ ऑगस्ट २००० अन्वये रस्त्यावरील पूल पदपथावरील पूल (ROB) आणि रस्त्यावरील प्रवेशमार्गासाठीच्या बांधकामाकरिता एकूण रुपये २०.९१ कोटी इतक्या रकमेस प्रशासकीय मंजूरी दिलेली आहे.

उप समितीने विविध स्थळांना भेटी दिल्या आणि त्यांचे मूल्यमापन अहवाल तयार केलेत. दिनांक ४ डिसेंबर २००१ रोजीच्या बैठकीमध्ये समितीने तांत्रिक बोली मूल्यमापन, त्यानंतर तांत्रिक तपशील आणि बोलीदाराकडून सादर करण्यात आलेल्या स्पष्टीकरणावर आधारित सर्व एजन्सीकडून प्राप्त करण्यात आलेले गुण निश्चित केलेत. आमच्या विनंतीला प्रतिसाद देऊन सर्व ९ बोलीदारांनी त्यांच्या प्रस्तावाची वैधता दिनांक ३१ जानेवारी २००२ पर्यंत वाढविली. तरी देखील महामंडळाकडे जानेवारी २००२ च्या अखेरपर्यंत स्थळाच्या ठिकाणास मंजूरी मिळाली नाही.

तांत्रिक बोली सुरू झाल्यापासून १७ महिन्यांच्या विलंबानंतर पुलाच्या ठिकाणाचे स्थायीकरण (Confirmation of Location) शेवटी सप्टेंबर, २००२ मध्ये प्राप्त झाले.

निविदा समितीने त्यांच्या दिनांक, २५ ऑक्टोबर २००२ रोजीच्या बैठकीदरम्यान असे ठरविले की, निविदा स्वीकारण्याची प्रक्रिया सुरू करण्यापूर्वी निविदेच्या अटीनुसार तीन उत्तम बोलीदारांकडून काही मुद्द्यांवर आणि (Power Point Presentation) वर बोलीदारांकडून स्थायीकरण प्राप्त करण्यासाठी वित्तिय बोली हा मोकळा विषय आहे.

निविदा समितीने दिनांक ४ फेब्रुवारी २००३ रोजीच्या त्यांच्या बैठकीमध्ये फक्त सुशोभिकरण परिमाणाकरिता त्यांच्याकडून उद्धृत केलेली रुपये २५ लाख एवढे अतिरिक्त शुल्क कमी करण्यासाठीच नाही तर सल्लागार आणि सिडको वास्तुशास्त्रज्ञांच्या मदतीने सौंदर्यशास्त्र प्रगती विकसित करण्यासाठी मे. वेंकटा राव यांना पुढील वाटाघाटी आमंत्रित करण्याची शिफारस केली.

कमी बोलीदार असणारे मे. एम. वेंकटा राव यांच्यासह वाटाघाटीकरिता सुधारित आरेखन आणि तांत्रिक तपशिलांची छाननी पूर्ण केली गेली. संचालक मंडळाकडे तपशिलवार कार्यसूची टिप्पणीचे सादरीकरण हे कोणत्याही प्रकाराने शक्य नाही कारण संचालक मंडळांना १० दिवस अगोदर कार्यसूची टिप्पणी पाठवणे हे शक्य नाही म्हणूनच मार्च किंवा एप्रिल, २००४ दरम्यान होणा-या बैठकीमध्ये कार्यसूची टिप्पणी सादर करण्यात येईल. सुधारित प्रस्तावाच्या सुरुवातीपासून आणि निविदा समितीच्या मूल्यांकनापासून घटनांचा कालक्रम पाहता, महामंडळाकडून समायोचित कारवाई करण्यात येईल तथापि, दोन घटनांमध्ये उत्पन्न होणारा विलंब हा बोलीदाराचा भाग असेल, महामंडळाच्या नियंत्रणापलिकडील असेल.

येथे हे नमूद करणे गरजेचे आहे की, सुधारित प्रस्तावाकरिता प्रथम कॉल आणि दुस-या कॉलमध्ये उपटूत केलेली कमी बोलीदाराचा प्रस्ताव हा कोणत्याही किंमतीमध्ये सारखाच असेल, जे भौतिक आणि

श्रमिक मूल्य आणि २००० सालामध्ये अभिभावी असलेल्या दराच्या अधिसूचीवर आधारलेली असेल. या सर्व घटकांचा विचार करता, पहिल्या आणि दुस-या कमी बोलीदाराच्या, आमच्या त्यांच्या सुधारित प्रस्ताव दिनांक ३० एप्रिल २००३ पर्यंत वैधता वाढविण्याच्या विनंतीस दिलेला प्रतिसाद स्वीकृत करण्याचा महामंडळाचा निर्णय संयुक्तीक (Rational) आहे.

सुधारित प्रस्ताव यापूर्वी मे. एम. वेंकटा राव यांच्याकडून मागविण्यात आला. उद्धृत करण्यात आलेली एकूण रक्कम रुपये २०५९.८४ लाख एवढी होती आणि मे. विलायातिराम मित्तल यांच्याकडून आलेल्या अंतिम निविदेमध्ये उद्धृत केलेली रक्कम रुपये २०६५.८१ लाख एवढी होती.

पहिल्या आणि दुस-या कॉलची सर्वात कमी निविदा तुलनात्मक आधारावर आणण्याकरिता रेल्वेवरील पुलासह २ मी. रुंद पदपथाच्या अतिरिक्त कामाच्या शुल्क, ज्याचा प्रथम कॉलमध्ये मे.एम. वेंकटा राव च्या कमी निविदेमध्ये समावेश नसेल, द्वितीय कॉलमध्ये मे. विलायातिराम मित्तल यांच्या कमी प्रस्तावामधून कमी करण्यात येईल. अशाप्रकारे मे. विलायातिराम मित्तल यांच्याकडून उद्धृत करण्यात आलेली पहिली आणि सर्वात कमी प्रस्तावाचे तुलनीय शुल्क रुपये १९९४.२१ (रु. २०६५.८१- रुपये ७१.५०) इतके तपशिलवार काढण्यात आले, जे मे. एम. वेंकटा राव यांच्या कमीत कमी प्रस्तावाच्या रुपये २.६५ लाखाने कमी आहे. (१९९६.८५-१९९४.२१) अशाप्रकारे दुस-या कॉलमध्ये रुपये २.६४ लाखाचा फायदा आहे. येथे हे नमूद करणे आवश्यक आहे की, दुस-या कॉलकरिता निविदेमधील विनिर्दिशामध्ये (Specifications) कामाच्या शुल्कामध्ये भर घालून श्रेणीवाढ करता येईल. याव्यतिरिक्त, या दोन्ही प्रकरणांमध्ये प्रयोज्य (Not applicable) नसेल, तथापि, दुस-या कॉलकरिता प्रथम कॉलनंतर दोन वर्षांच्या कालावधीने निविदा मागविण्यात आली. ही वस्तुस्थिती आहे की या कालावधीमध्ये स्टील आणि इंधन शुल्कामध्ये झालेली वाढ विचारणीय आहे. दुस-या कॉल अंतर्गतची मागणी रास्त असून त्यात कोणताही तोटा नाही, जे महामंडळाकडून प्रमाणित केले गेले आहे.

४.३ महामंडळाने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायाबाबत शासनाने असा अभिप्राय व्यक्त केला की, प्रस्तुत प्रकरणी न्हावा-शेवा रेल्वे स्टेशनवर ROB बांधण्यासाठी सिडकोने निविदा मागविल्या. मात्र पुलाचे स्थान निश्चितीचा निर्णय न झाल्याने व त्यात बराच कालावधी गेल्याने निविदा प्रक्रिया अंतिम करता आली नाही. सिडकोने रेल्वे ओव्हर ब्रिज, पोहोचरस्ता व पदपथावरील पूल यांच्या परिणामात बदल झाला आहे. मे. एम. वेंकटराव यांची निविदा रुपये २०५९.८५ लाख रकमेची होती. नंतरच्या निविदा प्रक्रियेतील मे. मित्तल यांची निविदा रु. २०६५.८१ लाख रकमेची आहे. सिडकोला केंद्र शासनाकडून मिळालेले रु. ५ कोटी अनुदान अन्य प्रकल्पाकडे वळविण्यात आले आहे. कामाचे परिणाम व per unit cost पाहता सिडकोचे आर्थिक नुकसान झाले आहे. याबाबत तसेच जागा निश्चित नसतांना अंदाजपत्रक तयार करणे / निविदा मागविणे इ. बाबत संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी.

४.४ महामंडळाकडून व शासनाकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने समितीने पारगविकास विभागाचे प्रधान सचिव तसेच शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांची दिनांक ८ जून २०११ रोजी साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी परिच्छेदामधील आक्षेपासंबंधाने विभागीय सचिवांनी वस्तुस्थिती स्पष्ट करताना सांगितले की, नवी मुंबईमधील न्हावा-शेवा रेल्वेस्टेशनच्या बाजूला ओव्हर ब्रिज बांधण्याचे काम करताना त्यामध्ये तीन घटक करण्यात येऊन पहिल्या घटकामध्ये रोड ओव्हर ब्रिज, दुस-या घटकामध्ये दोन्ही बाजूला सलंगन रस्ता आणि तिस-या घटकामध्ये लोकांच्या सोईसाठी रेल्वे लाईन ओलांडण्यासाठी पादचारी पुलाचे काम ठरविण्यात आले. यासाठी एकत्रितरित्या सन २००१ मध्ये निविदा मागविण्यात आल्या व त्यातील में वेंकटा राव या कंपनीकडून कमी किमतीची निविदा प्राप्त झाल्यामुळे सदर निविदेस सिडकोने अंतिमरूप देण्याची तयारी केली. सदर प्रस्ताव संचालक मंडळापुढे मंजूरीसाठी ठेवण्याचीदेखील तयारी केली. या कामासाठी केंद्र सरकारकडून असाईड योजने अंतर्गत पाच कोटी रुपये प्राप्त होणार होते. सिडकोने निविदेस अंतिमरूप देण्यापूर्वी काही नवीन उपक्रम सुरू केले होते. पैकी नवी मुंबईमध्ये एनएमएसइझेड करण्याचे ठरविण्यात आले. त्याची जागा ब्रिजच्या दोन्ही बाजूला पसरली होती त्यामुळे प्राधिकरणाने या ब्रिजचे बांधकाम करण्यासाठी एनएमएसइझेडचा सल्ला घेतला. याकरिता एनएमएसइझेड यांच्याकडून कॅनडा येथील मॅकलेर या कंपनीची सल्लागार म्हणून नेमणूक केली होती. त्यांनी फूट ओव्हर ब्रिजच्या बाजूला ब्रिज बांधण्यात यावा. अन्यत्र तो बांधण्यात येऊ नये असा सल्ला दिला व सल्ला देताना त्यांनी असे स्पष्ट केले की, सरळ ब्रिज न बांधता अस्थितिकली ट्रिटमेंट असलेला ब्रिज बांधावा व तो दिसायला चांगला दिसायला पाहिजे हा त्यामागील हेतू होता. तसेच अंप्रोच रोडच्या लांबीमध्येही बदल केला पाहिजे याचे कारण महाराष्ट्र औद्योगिक महामंडळाची एक पाईपलाईन तेथील जमिनीवरून जात होती. सदर पाईपलाईन प्रथम कामाचे नियोजन करताना जमिनीच्या खाली आणली पाहिजे असे प्रस्तावित होते. परंतु, सदर प्रस्तावाला महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ तयार नव्हते. म्हणून अंप्रोच रोडची उंची वाढवून व तो उपरोक्त पाईपलाईनवरून घ्यावा यासाठी अंप्रोच रोडची लांबीदेखील वाढवावी लागली. हे सर्व बदल केल्यामुळे पूर्व नियोजनाच्या संकल्पनेमध्ये बदल झाला. त्यामुळे त्यासाठी नवीन निविदा काढणे आवश्यक होते. यासाठी सन २००३ मध्ये निविदेला अंतिमरूप देण्यासाठीचा प्रस्ताव संचालक मंडळापुढे ठेवण्यात आला. त्यामध्ये बीआर मित्तल या कंपनीने दाखल केलेली निविदा कमी किंमतीची होती. पहिल्या निविदेची किंमत २०.८५ कोटी होती. त्या तुलनेत दुस-या निवेदेची किंमती २०.६५ कोटी इतकी कमी किंमतीची होती. यामध्ये एकूण किंमत कमी दाखविली असली तरी एकंदरीत दर्जा कमी झाल्यामुळे प्रती चौरस दर जास्त पकडण्यात आला. पहिल्या निवेदिचा दर हा १६६४९.०० प्रती चौ. मी. होता आणि दुस-या निवेदिचा हा दर १७४१२.०० प्रती चौ. मी. होता. हा दर वाढल्यामुळे महालेखाकाराने आपल्या परिच्छेदामध्ये मुद्दा उपस्थित केला व सिडकोला आर्थिक नुकसान सोसावे लागले याची जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी, असे त्यांनी आपल्या अहवालात नमूद केले आहे. व यामधील एकूण १.४१ कोटी आर्थिक नुकसान सोसावे लागले असेही सदर आक्षेपामध्ये नमूद केले आहे. या तफावतीमधील मुख्य कारण म्हणजे पहिली निविदा एचबी १२४७-३

सन २००१ मध्ये व दुसरी निविदा सन २००३ मध्ये म्हणजे जवळ-जवळ दोन वर्षांच्या कालावधीनंतर काढण्यात आल्यामुळे सदर कालावधीमध्ये दहा टक्के दर वाढ गृहित धरावयास हरकत नव्हती. यामध्ये फक्त महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाशी संबंधित असलेल्या कामकाजातील प्रकरणासंबंधाने प्रथम सल्लागाराने सल्लागाराने करून व तदनंतर निर्णय घेणे आवश्यक होते, असे त्यांनी मान्य केले. मात्र एनएमएसईझेड यांच्या सल्लागाराने सुचविल्याप्रमाणे काम एकत्र आणणे ही बाब सिडकोच्या हातामध्ये नव्हती. याबाबत समितीप्रमुखांनी विचारले की, याप्रकरणी प्रथम निविदा मागविल्यानंतर निर्णय घेण्यास विलंब का झाला व यातील अडथळे यासंबंधी सुरुवातीला विचारात घेऊन तदनंतर अंदाज पत्रक तयार करून निविदा मागविण्याबाबत का विचार केला गेला नाही. या प्रश्नावर उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, यातील सर्व प्रकरणाचा तुलनात्मक विचार केल्यानंतर व एनएमएसईझेड यांच्या सल्लागाराने सुचविलेली बाब लक्षात घेणे क्रमप्राप्त होते. याचे कारण दोन्ही बाजूस एनएमएसईझेड यांची जमीन असल्यामुळे ते आवश्यक होते. सन २००१ मध्ये निविदा काढल्यानंतर सन २००३ मध्ये एनएमएसईझेड यांच्या सल्लागाराने घेतला गेला इतका कालावधी कशासाठी लागला. या समिती प्रमुखांच्या प्रश्नाला उत्तर देताना व्यवस्थापकीय संचालक यांनी विशद केले की, सन २००१ मध्ये अंदाजपत्रक तयार केल्यानंतर एनएमएसईझेड आणि एसईझेड याबाबत सिडकोमध्ये चर्चा सुरू होती. मात्र जमीन एनएमएसईझेडसाठी देण्याबाबत सिडकोने नंतर निर्णय घेतला. त्यावेळी निवेदला अतिमरूप देण्यासाठी कार्यवाही सुरू होती. एनएमएसईझेड यांच्या जागेमधून पूल जात असल्यामुळे त्यांचा सल्ला घेतल्यानंतर व त्यांच्या सल्लागाराने सुचविल्याप्रमाणे फूट ओव्हर ब्रिज जो वेगळा दाखविला होता. तो लागून द्यावयास सांगितला व महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या पाईपलाईनसाठी संकल्पचित्र बदलून आरओबीची लांबी ६० मी. ने. कमी करावयास सांगितले. त्यामुळे त्याकामाची मूळ किंमत कमी झाली होती. विलंबाबाबत आपण योग्यरित्या स्पष्टीकरण देऊ शकला नाहीत तसेच त्यावेळी एसईझेड आले नव्हते काय या समिती प्रमुखांच्या प्रश्नाला उत्तर देताना व्यवस्थापकीय संचालक यांनी नाही असे उत्तर दिले व असे नमूद केले की, शासनाने फेब्रुवारी, २००२ मध्ये एसईझेड मान्य केले. तांत्रिक बाबीसाठी एक समिती स्थापन केली होती. व सदर समितीने विकासकाबरोबर प्रत्यक्ष स्थळांना भेट देऊन काही बाबी विशद केल्या यामध्ये वेळ जाऊन निवेदची विधीग्राह्यता त्यावेळी समाप्त झाली होती यासाठी सदर विकासकाकडून पुन्हा सुधारित निविदा मागविल्या गेल्या असे महामंडळाचे मुख्य अभियंता व महाव्यवस्थापक तांत्रिक यांनी एका उत्तरादाखल स्पष्ट केले. कुठलेही काम प्रस्तावित करताना भविष्यकालीन बाबींचा अंतर्भाव करून सदर काम अत्यंत प्रभावशाली करता येईल असे नियोजन केले जात असताना यामध्ये याबाबीचा अभाव दिसून येतो असे समिती सदस्यांनी विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देताना व्यवस्थापकीय संचालक यांनी सांगितले की, आरओबीची लांबी पहिल्या अंदाजपत्रकामध्ये ५४० मीटर होती व दुस-या अंदाजपत्रिकेमध्ये ४८० मीटर झाली. अॅप्रोच मीटरची लांबी पहिल्या अंदाजपत्रकामध्ये ५६८ मीटर होती व दुस-या अंदाजपत्रिकेमध्ये ती ६५८ मीटर झाली. एनएमएसईझेड यांच्या सल्लागाराने सुचविल्याप्रमाणे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाची पाईपलाईन तशीच ठेवून ब्रिजचे संकल्पचित्र बदलण्यात आले. पुलाचे स्थायीकरण करण्यास झालेला

विलंब पहाता होणाऱ्या आर्थिक नुकसानीची जबाबदारी कोणावर निश्चित करणार आहात या समिती प्रमुखांच्या प्रश्नावर उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, या कामासाठी सिडकोला कमी खर्च करावे लागले आहे. निविदा मंजूर करूनही प्रत्यक्ष कामात बदल करावे लागले ही वस्तुस्थिती आहे. ११ जून २००३ रोजी निविदा मागविण्याचा फेर निर्णय घेण्यात आला. याकामी असाईड योजनेअंतर्गत मिळालेले ५४ लाख रुपये दुसऱ्या योजनेवर म्हणजे नॅशनल हायवेच्या महाराष्ट्र औद्योगिक विकासाच्या अॅप्रोच रोडसाठी खर्च केले. असाईड योजनेअंतर्गत प्रकल्प दोन वर्षात पूर्ण करण्यात येण्याच्या अटीवर केंद्र सरकारने पाच कोटी रुपयांचे सहाय्य मंजूर केले होते. त्यास मंजुरी मिळाली नाही असेही त्यांनी स्पष्ट केले. यावर मा. समिती प्रमुखांनी असेही विचारले की मुदतीमध्ये काम पूर्ण न झाल्यामुळे असाईड योजनेअंतर्गत असलेली रक्कम मिळू शकली नाही. हे दप्तर दिरंगाईमुळे व निर्णय प्रक्रियेमध्ये उशीर झाल्यामुळे घडले असे समितीचे मत असून यावर आपणास काय म्हणायचे आहे. यावर उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, शासनाने संबंधितावर जबाबदारी निश्चित करण्याची कार्यवाही सुचविलेली आहे. जबाबदारीचे प्रमाण किती आहे ते कळल्यानंतर त्यांच्याकडून खुलासा मागविण्यात येईल व पुढील कारवाई करण्यात येईल असे स्पष्ट केले. पुलाची जागा निश्चित नसताना आपणाकडून अंदाजपत्रक व निवेदचे काम करण्यात आले. याबाबत आपले म्हणणे काय यावर विभागीय सचिवांनी स्पष्ट केले की, २०.८५ कोटी रुपयांपैकी ८८ लाख रुपये एफओबीसाठी होते. तर अंदाजित २० कोटी रुपये आरओबीसाठी होते. यामध्ये पुलाची जागा बदललेली नसून एफओबीची जागा बदललेली आहे.

४.५ अभिप्राय व शिफारशी :

नवी मुंबईमधील न्हावा-शेवा याठिकाणी रेल्वेने रेल्वे क्रॉसिंग बंद केल्यानंतर पादचर्यासाठी रेल्वे ओव्हर ब्रिज (पादचारी पुल) बांधण्याचा निर्णय महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाने घेतला. सदर कामासाठी सन २००१ मध्ये निविदा मागविण्यात आल्या, त्यास अतिमरूप देण्याच्या दृष्टीने कार्यवाही सुरू असताना सदर पादचारी पुलाच्या दोन्ही बाजूस एनएमएसईझेड यांची जमीन असल्यामुळे त्यांचा सल्ला घेण्याचा निर्णय घेतला गेला व त्यांनी नेमलेल्या सल्लागारांच्या सल्ल्यानुसार पूर्वी प्रस्तावित केलेल्या प्रत्यक्ष कामामध्ये बदल केला गेला. मूळ संकल्पनेतील योजनेमध्ये बदल झाल्यामुळे कार्यवाहीस विलंब लागला. त्यामुळे प्रत्यक्ष कामकाजाला सुरुवात करण्यापूर्वी फेर निविदा मागविण्याचा निर्णय घ्यावा लागला. यातील दुसरा भाग म्हणजे प्रथम अंदाजपत्रक बनविताना महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाची पाईपलाईन असलेल्या भागासंबंधात महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाशी प्रथम चर्चा करून नंतर अंदाजपत्रक बनविले गेले असते तर ते अधिक उचित ठरले असते. उक्त दोन्ही कारणावरून या प्रकरणी महामंडळाची नियोजन कमतरता असल्याचे समितीला आढळून येत आहे. या नियोजन शून्यतेच्या अभावामुळे प्रत्यक्ष कामकाजाला विलंब लागला, एन.एम.एस.ई.झेड ला जमीन उपलब्ध करून देण्यासाठी राज्य शासनाचे व सिडकोचे महत्त्वपूर्ण

योगदान असतांना सिडकोने एन.एम.एस.ई.झेड ला जमीन उपलब्ध करून देण्यापूर्वी आपल्या प्रस्तावित कामाचा वा भविष्यात उद्भवू शकणाऱ्या कामांचा विचार करून नियोजनपूर्वक जमीन उपलब्ध करून देणे आवश्यक होते. याप्रकरणी निर्णय प्रक्रियेसाठी जो विलंब होऊन जे नुकसान झाले ते टाळता येणे शक्य होते. सिडकोच्या या कृतीबाबत समिती नाराजी व्यक्त करित आहे. तसेच याकामासाठी केंद्र सरकारकडून असाईड योजनेअंतर्गत मिळणारा निधी देखील काम पूर्ण करण्याच्या कालावधीची अट टाळून गेल्यामुळे मिळू शकला नाही. सदर कामासाठी फेरनिविदा मागविल्यानंतर निविदेची किंमत जरी कमी होती तरी प्रत्यक्ष करावयाचे काम कमी झाले असताना प्रती चौरस मीटरमधील दर पहिल्या निविदेपेक्षा दुसऱ्या निविदेमध्ये जास्त होता यामुळे महालेखाकारांनी विलंबामुळे झालेल्या आर्थिक नुकसानीबाबत आक्षेप नोंदविलेला आहे तो उचित वाटतो. सदर बांब विचारात घेता प्रत्यक्ष झालेल्या खर्चाबाबत महाराष्ट्र शहर औद्योगिक विकास महामंडळाने खर्च कमी झाल्याचे समर्थन केले असले तरी महालेखाकारांच्या उपरोक्त आक्षेपातील तथ्यामुळे समितीने सुचविल्यानुसार या प्रकरणी चौकशी करून संबंधितावर जबाबदारी निश्चित करण्याची कारवाई करणार असल्याचे विभागीय सचिवांनी आपल्या साक्षीमध्ये नमूद केले आहे. विभागीय सचिवांनी नमूद केल्याप्रमाणे चौकशीची कार्यवाही त्वरेने करून संबंधित अधिकाऱ्यांवर जबाबदारी निश्चित करावी व कडक कारवाई करावी व याबाबत केलेल्या कारवाईची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

पाच : कामप्रदान करण्यामधील विलंब

५.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.३ मध्ये "कामप्रदान करण्यामधील विलंब" यासंबंधात महालेखाकारांनी असे अभिप्राय व्यक्त केले आहेत की, कामप्रदान करण्यामधील टाळता येण्याजोग्या विलंबामुळे कंपनीला रुपये २.५५ कोटीचा जादा खर्च करावा लागला होता. कामांटे टप्पा-II येथील सेक्टर-१७ ते २४ येथील जमिनीचे पुनर्ग्रहण करण्यासाठीच्या पाच कामांच्या निविदा कंपनीने मागविल्या (मार्च, २००४) होत्या, निविदेमध्ये समाविष्ट करण्यात आलेली एकंदर किंमत रुपये २०.४२ कोटी होती त्या संदर्भात १४ देकार मिळाले होते व ते ११ मार्च २००४ रोजी उघडण्यात आले होते.

त्या देकारांची विधीग्राह्यता चार महिन्यांची म्हणजे ९ जुलै २००४ पर्यंत होती. सर्व देकारांमध्ये मिळालेले दर अंदाजित किंमतीच्या तुलनेत २० टक्क्यांपेक्षा जास्त होते. निविदा समितीने या देकारांची छाननी केली व शिफारस (८ एप्रिल २००४) केली, की काम अंदाजित किंमतीपेक्षा १२.५ टक्के जास्त दराने करण्यात यावे व त्याला बोलीदारांनी मान्यता दिली होती (मे, २००४) लेखापरीक्षण छाननीत असे निदर्शनास आले की, कंपनीने देकारांच्या विधीग्राह्य कालावधीत काम प्रदान केले नाही व कंत्राट मसुदा संचालक मंडळाला (१७ ऑगस्ट २००४) रोजी सादर केला व त्यावेळी देकारांची

विधीग्राह्यता समाप्त झाली होती. कामाचे आदेश (जानेवारी, २००५ ते जानेवारी, २००६) या कालावधीत पाच कंत्राटदारांना वाटाघाटीत दराने जारी करण्यात आले होते. परंतु कंत्राटदारांने त्यांच्या देकारांची स्वीकृती कळविण्यात विलंब झाल्यामुळे त्यांच्या मान्य देकारांपासून माघार घेतली व जर किंमत फरक कलम कंत्राटांत समाविष्ट करण्यात आले तरच काम स्वीकारण्याचे मान्य केले. कंत्राटदारांची ही मागणी मान्य करण्यात आली नाही व कंपनीने कामाच्या पुनर्निविदा मागविण्याचे ठरविले (सप्टेंबर, २००४) कंत्राटदारांना अंतिमरूप देण्यामधील विलंबाची कारणे कागदोपत्री उपलब्ध नव्हती. किंमत फरकाच्या प्रदान कलमासह निविदा पुन्हा: (सप्टेंबर, २००४) मध्ये मागविण्यात आल्या.

याबाबत असे निदर्शनास आले की, त्याच बोलीदारांनी अंदाजित किंमतीपेक्षा ३३-३७ टक्के जास्त दराने देकार दिले होते व वाटाघाटीमध्ये अंदाजित किंमतीपेक्षा २५ टक्के जास्त दराने काम कार्यान्वीत करण्यास मान्यता (७ ऑक्टोबर २००४) दिली होती. कंपनीने रुपये २५.५२ कोटीची कामे त्याच पाच कंत्राटदारांना प्रदान केली होती (डिसेंबर, २००४) व त्याद्वारे विधीग्राह्यता कालावधीत कमीत कमी बोलीत कंत्राटदारांना कामे प्रदान करण्यामधील विलंबामुळे रुपये २.५५ कोटींचा जादा खर्च केला होता, व त्या व्यतिरिक्त किंमत फरक प्रदानाचे दायित्व स्वीकारले होते.

व्यवस्थापनाने म्हटले होते (फेब्रुवारी, २००७) की जरी कंत्राटदारांना अंदाजित किंमतीपेक्षा १२.५ टक्के जास्त दराने अंतिमरूप देण्यात आले असते, तरी कंत्राटदारांना वाढलेल्या किंमतीमुळे कामे पूर्ण करण्यात अडचणी आल्या असत्या व त्यामुळे पुढील दावे व तक्रारी वाढल्या असत्या.

व्यवस्थापनाचे हे म्हणणे स्वीकारण्यायोग्य नव्हते कारण कंत्राटदारांनी सुरुवातीला काम अंदाजित किंमतीपेक्षा १२.५ टक्के दराने कार्यान्वीत करण्याचे मान्य केले होते (एप्रिल, २००४) परंतु त्या कंत्राटदारांला कंपनीने केलेल्या अवाजवी विलंबामुळे अंतिमरूप देण्यात आले नव्हते. त्याशिवाय, उत्तरात कंत्राटदाराला मूळ विधीग्राह्यता कालावधीत का अंतिमरूप देण्यात आले नाही याबाबत काहीही म्हटले नव्हते.

ही बाब शासनाला कळविण्यात (जून, २००७) आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित आहे (नोव्हेंबर, २००७).

५.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले की, विविध लेखापरीक्षा अभिक्षणांचे स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणे :—

(१) प्रथम कॉलमध्ये, निविदा कागदपत्रामध्ये Escalation Clause च्या तरतुदीशिवाय निविदा मागविण्यात आल्यात. उलवे कामाकरिता पूर्वी प्राप्त झालेल्या मागणीच्या तुलनेत कमीतकमी प्राप्त झालेली निविदा वरील बाजूवर असेल. महामंडळाने त्यांच्या निविदा वरील बाजूवर असेल (शा.म.पु.) एचबी १२४७-४ (६५०-८-११)

निविदादारासह वाटाघाटी केल्यात आणि निविदा समितीकडून दोन प्रसंगामध्ये वाटाघाटी करण्यात आल्यात आणि परिणामतः ही मागणी १२.५ % पर्यंत कमी करण्यात आली तथापि, हे प्रकरण जेव्हा १७ ऑगस्ट २००४ रोजी संचालक मंडळाकडे सादर करण्यात आले तेव्हा मागणी वैधता संपुष्टात आली आणि कमीतकमी निविदादाराने निविदेमधील किंमत फरकाच्या अंतर्भावाच्या अधीन राहून वैधतेच्या वाढीस सहमती दर्शविली. निविदा मिळाल्यानंतर आणि उघडल्यानंतर किंमत फरकाचे कलम (Escalation Clause) सादर करणे बरोबर नाही. यामुळे कदाचित जे निविदे प्रक्रियेत सहभागी नव्हते अशा निविदादारांकडून हरकत घेतली जाईल. कायदेशीर गुंतागुंत टाळण्याकरिता आणि प्रक्रिया अधिक पारदर्शक होण्याकरिता Escalation Clause चा अंतर्भाव करून पुन्हा निविदा मागविण्याचे महामंडळाकडून ठरविण्यात आले.

(२) प्रथम कॉलदरम्यान, जी कमीतकमी मागणी प्राप्त झाली ती अंदाजित रकमेपेक्षा रुपये २१ % ते रुपये २१.५ % च्या श्रेणीमध्ये होती जी महामंडळाच्या दृष्टीकोनातून चढत्या बाजुने होती, निविदा समितीकडून वाटाघाटी करण्यात आल्यात आणि म्हणूनच निविदेचे मूल्यांकन वाढविण्यात आले.

(३) निविदाकारांना वैधता वाढविण्याकरिता विनंती करण्यात आली, तथापि, त्यावेळी इंधनाच्या किंमतीमधील चढउतारामुळे आणि निविदेतील Escalation Clause च्या अभावामुळे आणि बरेचसे काम पावसाळ्यानंतर करणे आवश्यक आहे याचा विचार करून, निविदाकारांना Escalation Clause मांडण्याची विनंती करण्यात आली. डिझेलसाठीचे इंधनमूल्य निविदा मिळाल्याच्या तारखेला रुपये २६.४७ प्रति लिटर एवढे होते. त्या पाठोपाठ जुलै, २००४ मध्ये डिझेलची किंमत रुपये २९.३० प्रति लिटर इतकी वाढली अशा प्रकारे, इंधन मूल्याच्या वाढी संदर्भात निविदाकारांचे म्हणणे रास्त आहे. प्राप्त झालेली मूळ मागणी हि (+) २१.१% ते २१.५% या श्रेणीमध्ये आहे आणि अथक वाटाघाटीनंतरच ते (निविदाकार) मागणी (+) १२.५% पर्यंत कमी करण्यास तयार झालेत या गोष्टीची इथे कृपया नोंद घेण्यात यावी.

(४) जरी (+) १२.५ % ला काम करण्याचा निर्णय घेण्यात आला तरीही, इंधन किंमतीमध्ये वाढ झाल्यामुळे काम पूर्ण करणे ठेकेदाराना खूप कठीण वाटेल आणि विशेषकरून ठेकेदार कदाचित निराश होतील आणि यामुळे वाद, विवाद निर्माण होतील.

म्हणूनच, काम हे अंमलात न आणण्याजोग्या दराने देणे हे नेहमीच कर्मचा-यांच्या हिताचेच नसते, एकतर ते काम पूर्ण करण्यात असफल ठरतात किंवा इंधनाच्या वाढत्या किंमती इत्यादी मुळे विविध दावे करतात. अशाप्रकारे, Escalation Clause सादर करून निविदाकारांना रास्त मागणी सादर करण्याची योग्य संधी मिळेल आणि अशात-हेने कोणत्याही ठेकेदारांकडून कोणताही दावा प्राप्त झाल्याशिवाय काम यशस्वीपणे पूर्ण करण्यात येईल.

(५) कामोठे नोड करीता देण्यात आलेला (+) २५% दराने माती बंधारा कामाकरिता रुपये ९५.९६ प्रति घनमीटर हा दर डीएसआर आधारित बरोबर आहे आणि कामोठे नोडसाठी वाढीव लीडसाठी रुपये १५५.११ प्रति घ.मी. तपशिलवार काढलेला दर आहे म्हणून (+) २५% म्हणजेच रुपये ९५.९६ प्रति घ.मी. हा घटकदर अगदी योग्य आहे आणि रुपये १५५.११ हा दर डीएसआर प्रमाणे तुलनेत बरोबर आहे.

येथे याची नोंद घेणे जरुरीचे आहे की, सिडकोने कामोठे तसेच उलवे नोडमध्ये भरावाची मोठ्या प्रमाणात कामे हाती घेतली होती या विविध कामासाठी सुमारे ३२ लाख CUM मुरुममाती ची आवश्यकता होती. याचा परिणाम मातीच्या बंधा-याच्या दरामध्ये वाढ होण्यामध्ये झाली. याप्रकारे (+) २५% दराने ज्या दराला काम देण्यात आले तो दर स्पर्धात्मक आणि वाजवी आहे.

उपरोक्त बार्बीवर दृष्टीक्षेप टाकता असे म्हणता येणार नाही की, अंदाजित रकमेच्या वर १२.५ % दराने निविदेच्या अंतिमनिर्णयामध्ये विलंब झाल्यामुळे रुपये २.५५ कोटीचा अतिरिक्त खर्च झाला आहे.

५.३ महामंडळांने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायाशी शासनाने पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केलेला आहे.

कामोठे टप्पा-२ येथील जमिनीचे पुनर्ग्रहण करण्यासाठीच्या ५ कामांच्या निविदा मार्च, २००४ मध्ये मागविण्यात आल्या, सदर निविदा २२.५०% अधिक दराच्या होत्या. तथापि सदर निविदाकारांशी वाटाघाटी करून १२.५% (अधिक) पर्यंत देकार खाली आणण्यात आला. मात्र त्यावर निर्णय घेण्यात आला नाही. सिडकोने पुनःश्च मागविलेल्या निविदा ३५% अधिक दराच्या होत्या. त्यांच्याशी वाटाघाटी करून २५% अधिक दराने निविदा मान्य करण्यात आली.

सदर प्रकरणी संबंधित अधिका-यांनी वेळीच निर्णय न घेतल्याने सिडकोचे आर्थिक नुकसान झाले आहे. संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी.

५.४ महामंडळाकडून व शासनाकडून मिळालेल्या प्राप्त माहितीच्या अनुषंगाने समितीने नगर विकास विभागाचे प्रधान सचिव व महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक यांची दिनांक ८ जून २०११ रोजी साक्ष घेतली. कामोठे-टप्पा दोन येथील सेक्टर १७ ते २४ येथील जमिनीचे पुनर्ग्रहण करण्यासाठीच्या पाच कामांच्या निविदेमध्ये काम प्रदान करण्यामधील झालेल्या विलंबाबाबत विभागीय सचिवांना, समिती प्रमुखांनी २.५५ कोटी रुपयाच्या जादा प्रदान करावयाच्या लागलेल्या रकमेबाबत विचारले असता, विभागीय सचिवांनी स्पष्ट केले की, उपरोक्त पाच कामाबाबत मार्च, २००४ मध्ये निविदा मागविल्या होत्या ३१ मे २००४ रोजी तांत्रिक समितीने संमती दिल्यानंतर निविदाकारांशी वाटाघाटी करून २२.५०% वरून १२.५% इतके दर कमी करून

घेण्यात आले व निविदेकरांचा निर्णय ८ जुलै २००४ रोजीच्या संचालक मंडळाच्या बैठकीमध्ये ठेवण्यात आला, परंतु सदर निविदेची विधीग्राह्यता दिनांक ९ जुलै २००७ रोजी म्हणजे दुस-याच दिवशी संपत होती. त्यामुळे त्यावर निर्णय घेणे शक्य नव्हते. याबाबत निविदेचा विधीग्राह्य कालावधी वाढवून देण्याबाबत विचारले असता त्यांनी करारामध्ये किंमत फरक कलम (-) (एस्कलेशन क्लॉज) देण्याच्या अटीवर वाढवून देण्यास तयारी दर्शविली. तो प्रस्ताव संचालक मंडळास मान्य नसल्यामुळे फेरनिविदा मागविण्याचा निर्णय १७ ऑगस्ट, २००४ रोजी घेण्यात आला. मागविण्यात आलेल्या फेर निविदा १७ सप्टेंबर २००४ रोजी स्वीकारण्यात आल्या. अंदाजित किंमतीपेक्षा ३५ % जास्त दराने झालेल्या निविदेबाबत वाटाघाटी करून ते २५% जास्त दराने काम कार्यान्वित करण्यास मान्यता देण्यात आली. त्यानुसार दुस-यांदा निवडलेल्या निविदांना दिनांक २३ डिसेंबर, २००४ रोजी अंतिम स्वरूप देण्यात आले अशी वस्तुस्थिती स्पष्ट केली. निविदाकारांशी वाटाघाटी करून ते दर १२.५% इतके करण्यात आले व त्यानुसार पाच निविदाकारांना पाच ठिकाणी असलेली कामे सुरू करण्यास आदेश देण्यात आले होते काय असे समितीप्रमुखांनी विचारले असता याबाबत व्यवस्थापकीय संचालक यांनी स्पष्ट केले की, पाच निविदाकारांनी पाच वेगवेगळे जास्तीचे दर नमूद करून निविदा सादर केल्या होत्या. ते प्रशासनाला जास्त वाटल्याने याबाबत निविदाकारांशी चर्चा करण्यास सांगण्यात आले. त्यानुसार १२.५% असा दर निश्चित करण्यात आला. चर्चेमध्ये काही कालावधी गेल्यानंतर निविदांची विधीग्राह्यता संपत आल्याने चर्चेतील निश्चित करण्यात आलेले दर संचालक मंडळाच्या बैठकीकरिता मान्यतेकरिता ठेवण्यात आले. परंतु निविदेचा विधीग्राह्यता कालावधी हा दुस-याच दिवशी संपत असल्याने याबाबत निर्णय होऊ शकला नाही असे त्यांनी स्पष्ट केले. सर्व निविदाकार हे प्रकल्पग्रस्त आहेत असे समिती सदस्यांच्या विचारलेल्या प्रश्नांना उत्तर देताना व्यवस्थापकीय संचालक यांनी नमूद केले आहे. सिडकोच्या कामकाजामध्ये असलेल्या त्रुटी दूर करण्यासाठी काही नियम, वेगळ्याप्रकारच्या अटी, बंधने किंवा मार्गदर्शक तत्वे घालण्याबाबत विचार करावा असे आपणास वाटत नाही काय या समिती प्रमुखांच्या प्रश्नाला उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी नमूद केले की, सिडकोची नियमावली मोघम स्वरूपाची आहे. जागेच्या वाटपाबाबत कडक नियम नाहीत. सन २००८ मध्ये जागेचे वितरण करण्याकरिता नियम तयार करण्यात आले असून, त्यानुसार निविदा / ऑक्शनद्वारे सदर काम करत येते. पूर्वी अर्जांनुसार देखील वितरण करण्यात येत होते. परंतु शंकरन समितीच्या अहवालातील शिफारशीनुसार अलिकडील तीन वर्षांतील कामकाजामध्ये अनियमितता झाल्याचे दिसून येत नाही. याबाबत प्रत्येक प्रकरणाबाबत संचालक मंडळाच्या बैठकीमध्ये काळजीपूर्वक निर्णय घेतले जातात. नवी मुंबईमध्ये विमानतळ प्रस्तावित झाल्यानंतर तेथील जमिनीच्या किंमतीमध्ये वाढ झालेली असल्यामुळे कोणताही निर्णय घ्याईने न घेता पुरेशी माहिती घेवूनच घेतला जातो. महालेखाकारांनी आक्षेप घेतलेल्या प्रकरणाबाबत निविदेचा विधीग्राह्यता कालावधी संपत असताना आदल्या दिवशीच्या मिटिंगमध्ये तो विचारार्थ ठेवणे फारशे संयुक्तिक वाटत नाही. निविदा समितीने याबाबतचा निर्णय ३१ मे २००४

रोजी घेतला असेल तर जून महिन्यामध्ये संचालक मंडळापुढे विचारार्थ ठेवता आला असता किंवा जुलै मध्ये मुदत संपण्यापूर्वीच त्याबाबत निर्णय झाला असता. असे न करता शेवटच्या क्षणी झालेल्या संचालक मंडळाच्या बैठकीमध्ये तो विचारार्थ ठेवण्यात आल्यामुळे फेर निविदा काढाव्या लागल्या आहेत हे विभागीय सचिवांनी मान्य केले. अंदाजित किंमतीपेक्षा दर कमी करण्यासाठी चर्चा करून निर्णय घेण्यास सांगितले असता चर्चेनंतर सुचविलेले दर मान्य होतात याबाबत आपणास काय म्हणावयाचे आहे असे समिती प्रमुखांनी विचारले असता विभागीय सचिवांनी स्पष्ट केले की, चर्चेसाठी सेंट्रल व्हिजीलन्स कमिशनचे स्पष्ट आदेश आहेत की, अपवादात्मक परिस्थितीत वाटाघाटी करावयाच्या असतील तर ज्यांची निविदा कमी आहे त्यांच्याशीच त्या केल्या पाहिजेत. त्यामुळे सध्या वाटाघाटीचे प्रमाण कमी झाले आहे. निविदा तसेच बाकीच्या प्रक्रियेमध्ये नियमितता येण्याच्या दृष्टीने मदत होण्यासाठी काही नियोजन केलेले आहे काय या समिती प्रमुखांनी विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, हस्तांतरणाच्या दरात सुधारणा केलेली आहे. जमीन वाटपाच्या नियमावलीमध्ये देखील सुधारणा केलेली आहे. दिनांक १ ऑक्टोबर २०१० पासून ई-टेंडरींगची पद्धत अवलंबलेली आहे. त्यानुसार सिडकोच्या सर्व मालमत्ताच्या संदर्भातील अभिलेख तयार करून त्याचे संगणकीकरण करण्याचे काम सुरू आहे. तसेच सदर मालमत्ता कोठे आहे. ती भाड्याने दिलेली आहे काय, असेल तर कोणाच्या मालकीची आहे याची देखील माहिती घेत आहोत. जागेचे वाटप झाल्यानंतर ठराविक मुदतीत बांधकाम झाले पाहिजे असेही त्यांनी उत्तरादाखल स्पष्ट केले.

५.५ अभिप्राय व शिफारशी :

कामोठे-टप्पा दोन येथील सेक्टर - १७ ते २४ येथील जमिनीचे पुनर्ग्रहण करण्यासाठीच्या निविदा मागविल्यानंतर त्यांना प्रत्यक्ष काम प्रदान करण्यामध्ये झालेल्या अक्षम्य विलंबामुळे सिडकोचे आर्थिक नुकसान झाले ही महालेखाकारांनी लेखापरिक्षण अहवालात नोंदविलेली बाब समिती समोर आलेल्या साक्षी पुराव्यावरून अधिक स्पष्ट झाली आहे. या प्रकरणी मार्च, २००४ मध्ये मागविलेल्या निविदा मे, २००४ मध्ये तांत्रिक समितीने संमती दिल्यानंतर निविदाकारांनी सादर केलेल्या निविदा मूळ अंदाजपत्रकापेक्षा जास्त असल्याने संबंधितांशी चर्चा करण्याचा निर्णय घेण्यात आला त्या निर्णयाच्या अनुषंगाने चर्चा केल्यानंतर ठरविण्यात आलेल्या दराला मान्यता घेण्याची बाब संचालक मंडळापुढे अत्यंत विलंबाने म्हणजे निविदांची विधीग्राह्यता संपण्याच्या एक दिवस अगोदर सादर करण्यात आली. ही कार्यपद्धती कार्यालयीन शिस्तीच्या विपरीत आणि एकूणच महामंडळाच्या आर्थिकदृष्ट्या फायदेशीर बाबींकडे दुर्लक्ष करणारी असल्याचे समितीचे मत आहे, साक्षीच्या अनुषंगाने समितीपुढे आलेल्या बाबींवरून सिडकोची कामकाजाबाबतची नियमावली मोघम स्वरूपाची असल्याचे समितीला आढळून आले असून सिडकोच्या कामकाजामध्ये असलेल्या त्रुटी दूर करण्यासाठी काही नियम, अटी, बंधने, मार्गदर्शक तत्वे ठरविण्याची व त्यानुसार कामकाज करण्याचे नितांत गरजेचे असून त्यानुसार कार्यवाही करण्याची तातडीने आवश्यकता असल्याचे समितीचे मत आहे. या प्रकरणी झालेल्या एकंदर

विलंबामुळे सिडकोच्या आर्थिक नुकसानीची बाब विभागाने देखील मान्य केलेली आहे. या प्रकरणी संबंधितावर जबाबदारी निश्चित करण्याचे शासनाने सिडकोला कळविले असल्याने यातील सर्व संबंधित व जबाबदार असणा-यांची उच्चस्तरीय चौकशी करून त्यांच्यावर कडक कारवाई करण्यात यावी. याप्रकरणी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीला तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

सहा : खाजगी संस्थेला अदेय फायदा

६.१ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००६-२००७ च्या (वाणिज्यिक) अहवालातील प्रकरण क्रमांक ४ मधील परिच्छेद क्रमांक ४.४ मध्ये “खाजगी संस्थेला अदेय फायदा” यासंबंधात महालेखाकारांनी असे अभिप्राय व्यक्त केले आहेत की, उच्च शिक्षणासाठीच्या भूखंड वाटपाच्या किंमत पद्धतीमध्ये बदल करून कंपनीने भारतीय विद्यापीठ या शिक्षण संस्थेला रुपये १.६३ कोटीचा अदेय फायदा करवून दिला होता. राज्यात शैक्षणिक संस्थाना नियतवाटप करावयाच्या भूखंडासाठी कंपनी अवलंबित असलेल्या जमीन किंमत व विल्हेवाट धोरणानुसार, उच्च शिक्षणासाठीचे भूखंड एक हेक्टर क्षेत्रापर्यंतचा भूखंड आरक्षित किंमतीच्या ५० टक्के दराने, एक ते दोन हेक्टर क्षेत्रापर्यंतच्या भूखंड १०० टक्के आरक्षित किंमतीच्या दराने व दोन हेक्टरपेक्षा जास्त क्षेत्राचा भूखंड आरक्षित किंमतीच्या १५० टक्के दराने नियतवाटप करावयाचे होते.

परंतु असे निदर्शनास आले की, भारतीय विद्यापीठाला (संस्था) दंत महाविद्यालय संस्थापित करण्यासाठी सीबीडी-बेलापूर येथील सेक्टर-७ मधील दोन हेक्टर क्षेत्राचे (२०,००० चौरस मीटर) दोन भूखंड संचालक मंडळाने मंजूर केले (जून, २००४) व अस्तित्वात असलेल्या धोरणानुसार राखीव किंमतीच्या १०० टक्के दरापेक्षा जास्त राखीव किंमतीच्या ५० टक्के दराने नियतवाटप केले होते.

दंत महाविद्यालयासाठी दोन हेक्टर क्षेत्रासाठीचा भूखंड रुपये १,६२५ प्रति चौरस मीटर (आरक्षित किंमतीच्या ५० टक्के) नियतवाटप करण्याचा निर्णय संस्थेला (जुलै, २००५) कळविण्यात आला व संस्थेकडून रुपये ३.२५ कोटीचे जमीन अधिमूल्य मिळाले (ऑगस्ट-सप्टेंबर, २००५) होते.

अशारितीने, संपूर्ण क्षेत्र (दोन हेक्टर) राखीव किंमतीच्या (रुपये ३.२५० प्रति चौरस मीटर) ५० टक्के दराने नियतवाटप केल्यामुळे संस्थेला रुपये १.६३ कोटीचा अदेय फायदा करवून देण्यात आला होता.

ही बाब शासनाला/व्यवस्थापनाला कळविण्यात (मे, २००७) आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित आहे, (नोव्हेंबर, २००७).

६.२ याप्रकरणी समितीला पाठविलेल्या स्पष्टीकरणात्मक लेखी ज्ञापनात महामंडळाने खुलासा करताना असे नमूद केले की, भारती विद्यापीठ ही संस्था नोंदणी अधिनियम, १८६० आणि मुंबई सार्वजनिक वि वस्त अधिनियम, १९५० अन्वये नोंदणीकृत असून या विद्यापीठाने महाराष्ट्र आणि दिल्लीमध्ये महाविद्यालये प्रस्थापित केलेली आहेत. सिडकोने उच्च शिक्षणाच्या महाविद्यालयाची उभारणी करण्यासाठी वि वस्त मंडळाला सेक्टर ७, सी.बी.डी. बेलापूर येथील २ हेक्टर आणि ३.५ हेक्टर भूखंडाचे वाटप केलेले होते. सन २००३ मध्ये वि वस्त मंडळाने दंत विद्यालयाची स्थापना करण्याचे ठरविले व सेक्टर ७, सी.बी.डी. येथील त्यांच्या विद्यापीठाच्या पाठीमागे असलेला २ हेक्टर जमिनीचे वाटप करण्याची विनंती महामंडळाला केली. महाराष्ट्र शासनाने / महाराष्ट्र आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ (MUHS) यांनी संस्थेच्या दंत विद्यालय स्थापन करण्याच्या प्रस्तावास “ ना हरकत प्रमाणपत्र ” दिले होते व प्रस्ताव डेंटल कौन्सिल ऑफ इंडिया, नवी दिल्ली (DCI) कडे पाठविण्यात आलेला होता. डीसीआयने दंत विद्यालयासाठी विहित केलेल्या मानकांनुसार दंत महाविद्यालयासाठी कमीतकमी ५ एकर जमीन असणे आवश्यक आहे. तसेच दंत विद्यालयाची स्वतंत्र इमारत असणे आवश्यक असून त्यामध्ये प्राचार्य आणि डीन (विभाग प्रमुख) च्या समावेशासह सर्व पुरक कर्मचारी असले पाहिजेत. भारती विद्यापीठ ही शैक्षणिक संस्था असल्याने प्रस्तावित दंत विद्यालयासाठी भूखंड राखीव किंमतीच्या ५० % दराने भूखंड वाटप करण्याची विनंती संस्था सातत्याने करित होती. तत्कालीन प्रचलित असलेल्या भूमूल्य धोरणानुसार, महाविद्यालयासाठी भूखंडाचे वाटप करतांना १ हेक्टर पर्यंतचा भूखंड राखीव किंमतीच्या ५० % दराने आणि १.० ते २.० हेक्टर भूखंडासाठी राखीव किंमतीच्या १०० % दराने भाडेपट्टा शुल्क लागू होते व त्याप्रमाणे प्रस्ताव संचालक मंडळाकडे सादर करण्यात आला होता.

सदर प्रस्तावावर संचालक मंडळात चर्चा होत असताना, संचालक मंडळाचे असे मत होते की, जेव्हा एआयसीटीई, डीसीआयसारखी तत्सम प्राधिकरणे शैक्षणिक संस्था स्थापन करण्यासाठी मंजुरी देताना भूखंडाच्या आवश्यकतेबाबत मानके विहित करतात, तेव्हा अशा प्रकारे विहित केलेल्या किमान क्षेत्रापर्यंत महामंडळाने राखीव किंमतीच्या ५०% दराने भूमूल्य आकारावे व सेक्टर ७, सीबीडी-बेलापूर येथील २.० हेक्टर जमिनीचे वाटप भारती विद्यापीठास दंत महाविद्यालय प्रस्थापित करण्यासाठी राखीव किंमतीच्या ५०% दराने करण्यासाठीच्या प्रस्तावास दिनांक ३ जून २००४ रोजीच्या ठराव क्र. ९०५० आणि दिनांक ६ नोव्हेंबर २००४ रोजीच्या ठराव क्र. ९११८ अनुसार मान्यता दिली.

या धोरणानुसार संचालक मंडळाने असेदेखील ठरविले की, जेव्हा एआयसीटीई इत्यादीसारखी प्राधिकरणे शैक्षणिक संस्था स्थापन करण्यासाठी मंजुरी देते तेव्हा ती संस्थेकडे पात्रतेसाठी किमान आकाराचा भूखंड असावा असे विहित करते. तेव्हा अशा बाबतीत, जमिनीच्या विहित केलेल्या किमान क्षेत्रापर्यंत महामंडळाने राखीव किंमतीच्या ५०% दराने शुल्क आकारले पाहिजे तसेच विहित केलेल्या किमान जागेपेक्षा अतिरिक्त एक हेक्टरसाठी राखीव किंमतीच्या १००% दराने शुल्क आकारण्यात यावे आणि त्यापेक्षा जास्त जमिनीसाठी महामंडळाने राखीव किंमतीच्या १५०% दराने शुल्क आकारले पाहिजे.

भारतीय नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी सन २००६-०७ च्या लेखापरीक्षा, परिच्छेद क्र. ४.४ मध्ये असा मुद्दा उपस्थित केला आहे की, महामंडळाने संस्थेकडून दंत महाविद्यालयासाठी भूखंडाचे वाटप करित असताना भूमूल्य आकारणी धोरणामध्ये अचानक बदल करून संस्थेस रुपये १.६३ कोटी रुपयांचा फायदा करून दिला. त्यामुळे भारती विद्यापीठास वाटप केलेल्या २ हेक्टर भूखंडाच्या भाडेपट्ट्यातील शुल्कातील फरकाची रक्कम म्हणून भारती विद्यापीठाकडून रु. १.६३ कोटी वसूल करण्याची शिफारस करणारा प्रस्ताव संचालक मंडळाकडे सादर करण्यात आला असता संचालक मंडळाने दिनांक २९ जून २०१० च्या ठराव क्र. १०३४२ अनुसार महामंडळाच्या विद्यमान नियम आणि विनियमानुसार रक्कम वसूल करण्यासाठी उपाध्यक्ष व व्यवस्थापकीय संचालक आणि सह व्यवस्थापकीय संचालक यांना अधिकृत केले आहे.

६.३ : महामंडळाने व्यक्त केलेल्या अभिप्रायाशी शासनाने पुढीलप्रमाणे अभिप्राय व्यक्त केले आहेत. सिडकोस झालेले आर्थिक नुकसानाबाबत सिडको महामंडळाच्या दिनांक २९ जून, २०१० च्या बैठकीत ठराव क्र.१०३४२ पारित करण्यात आला असून व्यवस्थापकीय संचालक, सिडको यांना नुकसानभरपाई वसूल करण्यासंदर्भात कार्यवाही प्रचलित नियमानुसार करण्याबाबत प्राधिकृत करण्यात आले आहे. तरी व्यवस्थापकीय संचालक, सिडको यांनी त्वरेने कार्यवाही करण्याबाबत सूचना सिडको यांना देण्यात याव्यात.

भारती विद्यापीठ या संस्थेस दंत महाविद्यालयासाठी बेलापूर येथे २ हेक्टर क्षेत्रफळाचा भूखंड सिडकोमार्फत देण्यात आला. सिडकोच्या मंजूर लॅण्ड प्रायजिंग पॉलिसीनुसार १ हे. क्षेत्रफळासाठी राखीव किमतीच्या ५० टक्के किंमत, १ ते २ हे. साठी राखीव किमतीच्या १०० टक्के व २ हे. च्या पुढे राखीव किमतीच्या १५०% किंमत आकारण्याची तरतूद असताना सिडकोने सदर संस्थेस राखीव किमतीच्या ५० टक्के किंमत आकारून भूखंड वाटप केले आहे.

६.४ समितीला मिळालेल्या लेखी माहितीच्या अनुषंगाने नगरविकास विभागाचे प्रधान सचिव व महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक व इतर अधिकारी यांची दिनांक ८ जून २०११ रोजी साक्ष घेतली. नवी मुंबई या ठिकाणी उच्च शिक्षणासाठीच्या भूखंड वाटपाच्या किंमत पद्धतीमध्ये बदल करून भारती विद्यापीठ या शिक्षण संस्थेला अदेय फायदा करून दिला होता. या महालेखाकारांनी नोंदविलेल्या आक्षेपाबाबत विभागीय सचिवांनी समितीला सांगितले की, भारती विद्यापीठ या संस्थेला बेलापूर या ठिकाणी दोन हेक्टर क्षेत्रफळाचा भूखंड दंत महाविद्यालयासाठी देण्याच्या निर्णयासाठी संचालक मंडळापुढे २९ जून २०१० रोजी सादर केला. सिडकोच्या मंजूर जमिनीच्या किमतीच्या धोरणानुसार एक हेक्टर क्षेत्रफळासाठी राखीव किमतीच्या ५०% किंमत, एक ते दोन हेक्टर साठी राखीव किमतीच्या १००% किंमत व दोन हेक्टरच्या पुढे राखीव किमतीच्या १५०% किंमत आकारण्याची तरतूद आहे. परंतु भारती विद्यापीठाच्या बाबत राखीव किमतीच्या ५०% रक्कम आकारून वाटप करण्यात आलेले आहे. ही वस्तुस्थिती आहे. यावर मा. समितीप्रमुखांनी असे विचारले

की, संचालक मंडळाने ठराव करून भारती विद्यापीठाला जागा दिली व ती कशा प्रकारे देण्यात यावी हे सदर ठरावामध्ये नमूद केलेले आहे. त्यामुळे वाढीव किमतीची रक्कम भरण्याची जबाबदारी विद्यापीठावर आता कशी टाकता येईल तसेच याबाबत असलेले नियम हे संचालक मंडळाने शिथिल केलेले आहेत. याबाबतचा मुद्दा लेखापरीक्षणामध्ये आढळून आल्यानंतर भारती विद्यापीठाला वाढीव रक्कम भरण्याबाबत कळविणे उचित आहे काय ? तसेच विद्यापीठाला भूखंड दिल्यानंतर त्यांनी तो विकसित करून त्यांचा वापरदेखिल सुरू केला आहे त्यामुळे इतक्या विलंबाने त्यांना वाढीव रक्कम भरण्याबाबत सांगणे संयुक्तिक आहे काय ? या समिती प्रमुखांच्या सविस्तर विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, एप्रिल, २००३ मध्ये जमिनीची किंमत व त्यांचे वितरण याबाबत धोरण निश्चित केले आहे. त्यानुसार उच्च शिक्षणासाठी तसेच मेडिकल कॉलेजकरिता जागा देण्याचे धोरण निश्चित केलेले आहे. त्यानुसार विविध हेक्टर जमिनीकरिता दरदेखिल निश्चित केलेले आहेत. भारती विद्यापीठ संस्थेने दोन हेक्टर ३४ आर. इतक्या क्षेत्रफळाच्या जमिनीची मागणी केली. त्यानुसार दंत महाविद्यालयासाठी जागा देण्यात आली. त्यावेळी संस्थेने असे सांगितले की, डीसीआय/ एआयसीटीई यांच्या मानकानुसार संस्थेच्या दंत महाविद्यालयासाठी दोन हेक्टर जागा आवश्यक आहे. ती जागा ५०% दराच्या सवलतीने द्यावी. त्यावेळी संबंधितांना संचालक मंडळाचे अस्तित्वात असलेले धोरण निदर्शनास आणले होते. संचालक मंडळाने असा निर्णय घेतला की, एक हेक्टर जमिनीसाठी राखीव किंमतीच्या ५०% दराने जमीन द्यावयाची आहे पण डीसीआयच्या मानकानुसार संस्थेला दोन हेक्टर जागा राखीव किमतीच्या ५०% किमतीच्या दराने द्यावी असे ठरले होते. नंतर हे धोरण सुधारण्यात आले. व ते २००७ पर्यंत लागू होते. त्यानंतर ठरविण्यात आलेले धोरण शासन मान्यतेसाठी पाठविण्यात आल्यानंतर विकसित आणि विकसित मानकाबाबत एक हेक्टरसाठी राखीव किमतीच्या दीडपट दराने व दोन हेक्टरसाठी राखीव किमतीच्या दुप्पट दराने तसेच डेव्हलपिंग नोडमध्ये एक हेक्टरसाठी राखीव किमतीच्या एकपट दरानुसार जमीन देण्याचा निर्णय घेतला. डीसीआयने दंत महाविद्यालयासाठी विहित केलेल्या मानकानुसार कमीत कमी पाच एकर जमीन असणे आवश्यक आहे. त्यानुसार भूखंड दिल्यानंतर भूखंडासाठी निर्धारित करण्यात आलेल्या संचालक मंडळाच्या ठरावानुसार संस्थेने रक्कम पूर्ण भरल्यानंतर आता विलंबाने वाढीव रक्कम भरण्याबाबत कळविणे हे उचित आहे काय ? तसेच संस्थेला सवलतीच्या दराने भूखंड दिल्यानंतर संचालक मंडळाला अधिकार नसताना त्यांनी दिलेल्या सवलतीवर त्यावेळी शासनाने कारवाई का केली नाही. या समिती प्रमुखांनी विचारलेल्या प्रश्नाला उत्तर देताना व्यवस्थापकीय संचालक यांनी सांगितले की, त्यावेळी अस्तित्वात असलेले धोरण संस्थेला कळविले होते. संस्थेने दंत महाविद्यालयासाठी एआयसीटीई व डीसीआयच्या मानकानुसार जेवढी जागा आवश्यक आहे तेवढी जागा सवलतीच्या दराने द्यावी अशी वारंवार मागणी केली होती. सदर मागणी संचालक मंडळासमोर ठेवण्यात आल्यानंतर, संचालक मंडळाने त्याला अनुसरून घेतलेल्या धोरणात्मक निर्णयानुसार त्याला मंजुरी दिलेली आहे. आणि सन २००४ मध्ये ठरविण्यात आले की, शैक्षणिक संस्थांना जागा देताना राखीव किमतीच्या ५०% रक्कम सदर संस्थेकडून घ्यावी. सन २००४ मध्ये नियम बदलल्यानंतर त्याची सन २००७ पर्यंत अंमलबजावणी

केली आहे. त्यानुसार अशा किती संस्थांना किती भूखंड देण्यात आलेले आहेत व शासनाने नियम बदलल्यानंतर त्यांची अंमलबजावणी नियम बदलल्याच्या दिवसापासून होत असताना भारती विद्यापीठ या संस्थेला की, ज्यांना पूर्वी भूखंड दिला आहे त्यांना वाढीव रक्कम भरावयास सांगणे उचित आहे काय ? या समिती प्रमुखांच्या प्रश्नाला उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, डीसीआयच्या निकषानुसार दंत महाविद्यालयासाठी पाच एकर किंवा दोन हेक्टर जागा आवश्यक आहे. पण किमतीमध्ये फरक करण्यासाठी सदर कारण असू शकत नाही. किमतीमध्ये फरक करावयाचा असल्यास धर्मदाय संस्था असलेल्यांना की ज्यामधून सिडकोचा पीएपीसाठी फायदा होणार आहे. दंत महाविद्यालयासाठी डीसीआयच्या मानकानुसार संस्थेला जागा पाहिजे म्हणून जागेच्या किमतीत फरक करणे उचित नाही. त्यामुळे या ठिकाणी ज्या कारणासाठी सवलत दिलेली आहे ती बरोबर नाही असे सांगितले.

६.५ अभिप्राय व शिफारशी :

भारती विद्यापीठ या संस्थेला नवी मुंबई येथे सिडकोच्या अखत्यारितील उच्च शिक्षणासाठीचा भूखंड दंत महाविद्यालयासाठी द्यावयाचा होता. यासाठी सदर शैक्षणिक संस्थेने दंत महाविद्यालयासाठी डेन्टल कॉन्सिल ऑफ इंडिया यांनी ठरविलेल्या निकषानुसार दोन हेक्टर जागा आवश्यक असल्याने सिडकोकडे त्यासंबंधीची मागणी केली. शैक्षणिक संस्थांना भूखंडासाठी क्षेत्रफळानुसार राखीव किमतीच्या विहित पटीत रक्कम आकारावयाची नियमात तरतूद आहे. भारती विद्यापीठास दंत महाविद्यालयासाठी भूखंड वितरित करताना सिडकोच्या संचालक मंडळाने संस्थेची मागणी व शैक्षणिक हेतू विचारात घेऊन विहित केलेल्या किमतीच्या निकषामध्ये बदल करून संस्थेला सवलतीच्या दराने भूखंड देण्याचा निर्णय घेतला. शैक्षणिक हेतूचे कारण आणि दंत महाविद्यालयासाठी जागेबाबत असलेले निकष विचारात घेऊन संचालक मंडळाचा सदर संस्थेला सवलतीच्या दराने भूखंड देण्याच्या निर्णयाबाबत समितीस अनुचित वाटत नाही. तथापि याबाबत लेखापरीक्षणात आक्षेप नोंदविण्यात आल्यानंतर महामंडळाकडून सदर संस्थेस सवलतीच्या दराने भूखंड वितरित केल्यामुळे विहित निकषानुसार रहात असलेल्या फरकाची रक्कम वसूल करण्यासाठीची कार्यवाही सुरू झाली. भूखंड देण्यात आल्यानंतर आणि लेखापरीक्षणापूर्वी संचालक मंडळाच्या निर्णयाविरुद्ध सदरसंस्थेशी दर फरकाबाबत कुठलाही पत्रव्यवहार झालेला नव्हता. भारती विद्यापीठाला भूखंडाचे वितरण सवलतीच्या दराने करण्याबाबत संचालक मंडळाने विचारपूर्वक निर्णय घेतलेला होता. संस्थेला सवलतीच्या दराने भूखंड देण्याच्या निर्णयाची जबाबदारी संचालक मंडळावर येते. संस्थेने देखिल त्यांना विहित केलेली पूर्ण रक्कम अदा केली होती. संचालक मंडळाने जाणिवपूर्वक घेतलेल्या स्वतःच्याच निर्णयाविरुद्ध बऱ्याच कालावधीनंतर सिडकोने संस्थेला फरकाची उर्वरित रक्कम भरण्यास सांगणे, ही बाब समितीस संयुक्तीक वाटत नाही. याप्रकरणी महामंडळाच्या संचालक मंडळाच्या निर्णयानुसार संस्थेला सवलतीच्या दराने भूखंड दिल्याचे स्पष्ट होते. हे विचारात घेता यापुढील काळात अशाप्रकारे आर्थिक सवलतीसंदर्भात निर्णय घेताना संचालक मंडळाने अधिक सतर्कता ठेवावी, अशी समितीची शिफारस आहे.

बैठकीचे परिशिष्ट

मंगळवार, दिनांक २८ जून २०११, विधान भवन, मुंबई

उपस्थिती :

१. श्री. सदाशिवराव हणमंतराव पाटील, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख
२. श्री. अण्णा ऊर्फ मधु चव्हाण, वि.स.स.
३. कु. प्रणिती सुशिलकुमार शिंदे, वि.स.स.
४. डॉ. कल्याण वैजनाथराव काळे, वि.स.स.
५. श्री. सुभाष रामचंद्रराव धोटे, वि.स.स.
६. श्री. विवेकानंद शंकर पाटील, वि.स.स.
७. श्री. हनुमंत जगन्नाथ डोळस, वि.स.स.
८. श्री. सुरेश बापुरावजी देशमुख, वि.स.स.
९. श्री. प्रमोद शांताराम जठार, वि.स.स.
१०. श्री. जयप्रकाश छाजेड, वि.प.स.
११. श्री. हेमंत टकले, वि.प.स.
१२. श्री. संजय केळकर, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

श्री. सुधीर वळवी, अवर सचिव (समिती).

महालेखाकार (वाणिज्यिक) कार्यालय, मुंबई :

श्री. एस. जी. नायक,
उप महालेखाकार (वाणिज्यिक लेखा).

श्री. पी. पी. लोणकर,
वरिष्ठ लेखाधिकारी.

पर्यटन विभाग, मंत्रालय :

- (१) श्री. आनंद कुलकर्णी, प्रधान सचिव,
- (२) श्री. राजीव निवतकर, उप सचिव.

महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ :

श्री. अविनाश ढाकणे, प्रभारी व्यवस्थापकीय संचालक

समितीने भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००८-२००९ च्या वाणिज्यिक अहवालातील महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळाच्या परिच्छेदासंबंधात विभागीय सचिवांची तथा महामंडळाच्या प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

बुधवार, दिनांक ८ जून २०११, विधान भवन, मुंबई

उपस्थिती :

१. श्री. सदाशिवराव हणमंतराव पाटील, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख
२. श्री. अण्णा ऊर्फ मधु चव्हाण, वि.स.स.
३. श्री. विक्रमसिंह रणजितसिंह पाटणकर, वि.स.स.
४. श्री. हनुमंत जगन्नाथ डोळस, वि.स.स.
५. श्री. जयकुमारभाऊ जितेंद्रसिंह रावल, वि.स.स.
६. श्री. हेमंत टकले, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

श्री. सुभाषचंद्र मयेकर, उप सचिव

श्री. सुधीर वळवी, अवर सचिव (समिती).

महालेखाकार (वाणिज्यिक) कार्यालय, मुंबई :

श्री. स्वरूप नंदक्योलेयार, महालेखाकार (वाणिज्यिक)

श्री. संतोष खेडकर, लेखाधिकारी.

नगरविकास विभाग, मंत्रालय :

श्री. टी. सी. बेंजामीन, प्रधान सचिव

महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ :

- (१) श्री. तानाजी सत्रे, व्यवस्थापकीय संचालक, सिडको
- (२) श्री. बी. बी. मेहता, मुख्य अभियंता व महाव्यवस्थापक (तांत्रिक) सिडको

समितीने भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २००६-२००७ च्या वाणिज्यिक अहवालातील महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळाच्या परिच्छेदासंबंधात विभागीय सचिवांची तथा महामंडळाच्या प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

सोमवार, दिनांक ८ ऑगस्ट २०११, विधान भवन, मुंबई

उपस्थिती :

१. श्री. सदाशिवराव हणमंतराव पाटील, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख
२. श्री. अण्णा ऊर्फ मधु चव्हाण, वि.स.स.
३. श्री. रमेश आनंदराव बागवे, वि.स.स.
४. श्री. सुभाष रामचंद्रराव धोटे, वि.स.स.
५. श्री. विवेकानंद शंकर पाटील, वि.स.स.
६. श्री. विक्रमसिंह रणजितसिंह पाटणकर, वि.स.स.
७. श्री. हनुमंत जगन्नाथ डोळस, वि.स.स.
८. श्री. बदामराव लडुराव पंडित, वि.स.स.
९. श्री. सुरेश बापूरावजी देशमुख, वि.स.स.
१०. श्री. जयकुमारभाऊ जितेंद्रसिंह रावल, वि.स.स.
११. श्री. अतुल देविदास देशकर, वि.स.स.
१२. श्री. विजयकुमार सिद्रामप्पा देशमुख, वि.स.स.
१३. श्री. प्रमोद शांताराम जठार, वि.स.स.
१४. श्री. राजन विचारे, वि.स.स.
१५. श्री. प्रताप बाबुराव सरनाईक, वि.स.स.
१६. श्री. महादेव रामचंद्र बाबर, वि.स.स.
१७. श्री. जयप्रकाश छाजेड, वि.प.स.
१८. श्री. चरणसिंग सप्रा, वि.प.स.
१९. श्री. संजय केळकर, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

श्री. सुधीर वळवी, अवर सचिव (समिती).

समितीने प्रारूप अहवालाच्या मसुद्यावर विचार विनिमय करून तो काही सुधारणांसह संमत केला.

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई

